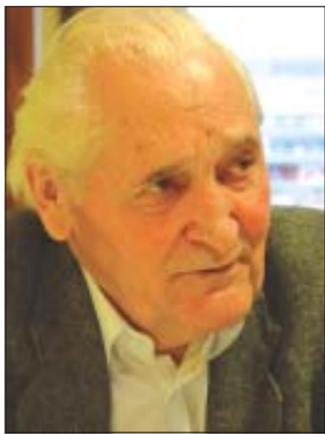

Irodalmi Jelen

Köszöntjük a 75 éves Kányádi Sándort

Vége felé

1.
már valahol a hetedik termen túl
nyílnak csukódnak az ajtók
s te mindegyre visszalopakodsz
az egyre titokzatosabb előtérbe ahol
valamit ottfelejtettél

Budapest, 2003. szept. 23.

2.
egyre közelebből
hallom édesanyámat
ne félj fiam
ne félj

Kolozsvár, 2004. január 1.

3.
...
(a mese vége)

voltam én is legkisebbik királyfi
volt nekem is felekirályságom
volt nekem is gyönyörűséges
királykisasszony feleségem

még most is élnek
ha meg nem haltam volna

holnap is legyek a vendégetek
holnap is legyetek a vendégeim

Budapest, 2004. február 25.

Interjúnk a költővel a III. oldalon

HETVENKILENC ÉV UTÁN ÚJRA ÁLL ARADON A SZABADSÁG-SZOBOR

„Szemünk nem látta, lelkünk látta csak”

Versősszeállításunk a VIII. oldalon

Lássuk csak, mikor alakult ki a mögöttes beszéd?
Évtizedekig szavakat írtam egymás mellé,
már az ősidőkben is szóvadász voltam.

Miközben nagy vadakra vadásztunk és elvegyültünk a gőzölgő ember-dzsungel sűrűjében, az örökös éhség csikorgásával gyomrunkban fenevadakat utánzó hörgésekkel bátorítottuk magunkat.

– Süűű! – ordítottam biztatva társaimat, amikor rávetettük magunkat a toronyállatra.

– Szűűű! – visítottam néhány évszázaddal később, amikor előrehaladva bonctani tanulmányaimban rájöttem, hogy az állatvilág jó része szívés teremtmény, oda kell ütnünk, szúrunk, vágunk, ha gyorsan végezni akarunk ellenfeleinkkel.

Később aztán – még mindig legénykoromban – felszedte egy kívánós lány a lábam nyomát, hogy frissen lopott sárga méhviaszba burkolja, sütőke-mencébe dobja és beérje kéjes suttagással:

– Úgy égjen a te szíved értem, ahogy elolvad ez a viasz! itten....

A hátsó felén legettettem a szemem, meghágtam volna szívesen, de ahelyett, hogy tartotta volna magát egy kis ideig, elbódulva kuruzslásával gyógyított.

A változó időben apránként felnőnek bennünk a különféle tudományok és kibokrosodik hasznuk is. Szíven ütünk mostanában is mindent és min-

TAR KÁROLY

Mögöttes beszéd

denkit, akitől akarunk valamit, vagy akit élve-halva magunknak kívánunk.

Így aztán szedtem és téptem magam is magamnak élvezetet. Vadvirágot, és aztán Debellát gyúrtem magam alá, ők éppen csak egy kicsinykét ellenkeztek, húzódoztak, a végén pedig inkább nyomakodtak, és fickándozva bolondoztak kedvemre. De aztán családjukkal együtt, se szó, se búcsúzás, továbbálltak, mint az örökké turkáló disznósordák, akik az orruk után mennek.

Engem is így szereztek meg aztán mindenféle szolgálatra, mert ősidőktől megmaradt szokás szerint, mi mindent magunk készítettünk és építettünk a családban. A gyerekeket is többnyire magam csináltam, de az irigy asszonyok ezt minden esetben ájtatosan a maguk dicsőségére írták, mert becsületes férfiemberhez illően soha sem tagadtam, hogy az ilyen foglalatosságot szívből szerettem, és nagy élvezettel végeztem, miközben az alattam való fehérepek sokszor ezt amennyire csak lehetett tagadták, megelégedtek egy-egy kiadós sóhaj-

tással, miközben én a csúcsra hágyva rikoltoztam, sziszegtem, súsögtem, mint a régi jó ősidőkben, amikor a dzsungel szélén az első lyukat saját hússal egy lányfélbe belefúrtam.

Ösztönösen cselekedtem, amit napjaink kisokos biológusa elsődleges szükségletünknek nevez. Olyan nagyszerű dolognak, amelyben egyszerre van jelen a legnemesebb és a legalantasabb, a legszebb és a legvisszataszítóbb, a költészet, a festészet az irodalom és a zene legfőbb ihletője, amelyet minden felsőbbrendű állat és növény gyakorol. Merthogy volt annyi vak akaratos okosság őseim pálcikás sejtmagjában, hogy a jót (az eukariotikus), nem pedig az ezt megelőzőt (a prokariotikus világot) választották. A szexuális szaporodás előnyeit élvezettel gyakoroltam, és bizony mondom, egyetlen egyszer sem merült fel bennem, hogy utódaimat valamely aszexuális mechanizmus segítségével biztosítsam.

Folytatása a VI–VII. oldalakon

F intor és konokság, móka és kedves, kamaszos pártos, erő meg álmélkodás, herikus póz és öngúny: a költő úgy tesz, mintha szinte soha nem venné komolyan magát, holott épp ellenkezőleg. Csak hát (noha kis cáfolatokat is lehetne lobogtatni) a temesvári költő, bármilyen barátságosan él, igazából mindvégig magára maradt. Ertő, figyelmes, avatott tanácsadója, kritikus szerkesztője ritkán volt. Egyik oldalon elviselhető, ritkán pedig a sértő közöny – másik oldalon előzetes és felületes irodalmi udvariasság vette körül.

Milyen lett az ő életében Temesvár?

Mindannyian siettünk és sietünk, de a hajdan nem is csak egyetlen magyar lapot „eltartó” városnak ma már nincsen önálló lapja (miért is a Nyugati Jelen és irodalmi melléklete, valamint könyvkiadója, azaz kezdeményező és mozgósító szerepe révén is fölmerhetetlenül fontos itt). Temesváron lassan már a magyar is egyre kevesebb, hát még a verbeli, literátus lektor. Jobbára eltűnt a tizenkétezernyi magyar zsidó is: ez sem volt rossz közönség.

Aki tudásban és irodalmi erőben rangos partnere lehetett volt Anavi Ádámnak, ihlető, figyelmeztető, óvó első olvasója: *Méliusz József, Majtényi Erik, Deák Tamás, Márki Zoltán* (példáknak okáért), az szinte mind emigrált Temesvárról: már a *negyvenes évek végén*. A nagy öregek, míg éltek – *Markovits Rodion, Franyó Zoltán, Endre Károly, Franz Liebhardt* (aki Reiter Robertként Kassák körének jelentős, a *Ma* hasábjain publikáló magyar költője volt, mielőtt – anyanyelvéhez visszatérve – német íróként nem lett övé a helyi dicsőség) noha kitűnő ízlésű, és jórészt kollegiális irodalmárok voltak, nem sokat, nem eleget szöszmötöltek mások verseivel.

Igaz, a későbbi, irodalmi fajsúlyú nemzedékek – például a Goszdu Elek Anna-leveleit fölfedező és magvas előszóval kiadó, prózáiról és műfordító *Pongrácz Mária*, a zenetörténetileg is fontos kutatásokat közreadó Markovits Rodion, Endre Károly, az aradi *Károly Sándor* publicisztikai írásait kiadásra szerkesztő, dramaturg és szerkesztő *Szekernyés János*, a sokoldalú költő, író, műfordító *Mandics György*, a műfordító, színháztörténész, szerkesztő és rádiós-televíziós alkotó *Koczká György*, a szociológiai, szerkesztői, politikusi tevékenysége mellett esszéiről és riportert *Bodó Barna* (hogy csak néhány nevet soroljak fel) már a hatodik évtizedében jár – vagy éppenséggel már nyugdíjas korú. A tehetséges fiatalok – ha nem egyéb, egyetemi tanulmányaik céljából – jobbára elhagyják a várost. Amiképpen az én évszámom sem maradt ott.

Anavi Ádámnak tehát ritkasági értéke is lett itt. Köztiszteltetben áll, s ez jó, mert a hajdani Bánságban már nemigen van magyar költő. Jómagam Mandics Györgyön kívül nem is igen tudok másról. Igaz, ez lehet az én kihagyásom is. A kis magyar tábor azonban kétségkívül fogyatkozik, nem is sokat olvas, öregszi. Mi tartja meg – az öröklötteken, az értelmeiken túl? A magyar nyelvű oktatási intézmények maradéka, a Magyar Színház s a még magyarul beszélő egyházak, illetve lelkészek, papok, a magyar (és magyarországi) televíziós műsorok, meg a (Temesvári Hírlap, a Déli Hírlap, a Szabad Szó örökösöként is joggal fellépő) Nyugati Jelen, a nemzetiségi szerveződések, most nem szólva.

Igaz, amikor én 1936 és 1948 között elemi és középiskolai tanulmányaimat Temesváron elvégeztem, noha a magyarság létszáma jóval nagyobb, *részaránya sokkal magasabb volt a mainál – fiúközépiskola magyarul nem létezett. A Magyar Katolikus Függetlenségi nevelési oktatási intézménynek, amely a piaristák épületében székelt, csak korlátozott jogai voltak. Magyarán: csak az V-VI. általánosnak, régi nevén eleminek megfelelő I. és II. gimnáziumi osztálynak volt nyilvánossági joga. A VII. és VIII. osztálynak megfelelő I. és II. osztály szinte csak magániskolaként létezett: a V. Babes nevet viselő román állami középiskolában kellett a növendékeknek év végén vizsgáznunk, az akkor Capitolnak nevezett nagy mozaik szemből. Ahová aztán, legalábbis amikor utoljára ott jártam, a városi önkormányzat vagy polgármesteri hivatal költözött. (A mozaik meg főként azért említem, mert a negyvenes években, talán 1946-ban – már jól ismertem Anavi Ádámot – itt zajlott le a Magyar Népi Szövetség országos kongresszusa, s akkor még a megyei vagy tartományi – román párttitkár, első titkár, Leontin Silaghi-Sälajan tört magyarsággal, de magyarul közönlöttente az egybegyűlteket...) Emlékszem, hogy féltek a fiúk a „Babesben” a nagyhatalmú vizsgabizottsági elnöktől, Stiniugitá tanár úrtól... Minket is tanított.*

A „Piaristák”-tól egyébként egy, emlékeztem szerint a húszas években hozott rendelkezés megvonta a magyar nyelvű tanítás jogát. A magyar és német (sváb) szerzetes tanárok tehát a maguk (meg)tanult románosságával románul tanítottak. 1938-1940 között itt tanított Anavi Ádám is.

Mindezt azért vázoltam – kihagyásosan, elnagyoltan, csupán jelzésekben –, hogy a helyi körülményeket nem ismerő olvasó is könnyebben helyezhesse el költőnket valamelyest a nyelvi, szellemi, furcsa térben, és érzékelje, hogy ilyen síkban is: miért oly szükséges színlőz az a fura fényű verszet. És miért érzékelhető életművében a – meglehetősen barátságos – magány. Anavi ugyanis jobb költő az életművében. Igényes, erős, „interaktív” közegben az ember kritikusabb lesz legjobb önmagánál is. Irodalmi magányban az ember verhallása – ha nincs mániákus zsenitudata – romolhat. Vannak költői és emberi alkotók, amelyek működésére, természetére erősen hat a visszajelzés – meg a hiánya.

Milyen költő Anavi?

Nem csinnadrattás, nem sárga rézfúvós – de olykor bohócként ezt miméli. Nem vakmerően életveszélyes csúfolódással, hanem mint aki derűs április elsejének tekinti egy kicsit a teljes időt, márpedig április elsején bármit megenyehet magának. Csak hogy közben meghatódós fajta is.

Sosem akart reflektor-ívű lenni: merengő versei hangulatlampák – meg sárgány-fejű lampionok gyertyafénnyel, olykor szomorú mécsesek a halottak emlékére, másokról mulatságosra megvilágított, tragikus karikatúrák. De néha hirt-

BODOR PÁL (DIURNUS)

Anavi Ádám versei

telen elkomolyodó zenék: mintha egy százharmónikán vagy dorombon egyszer csak megszólalna az a bizonyos mélyhegedű. (*Nézőzár, hóarcok, éggel / ősszenőtől fa várja: kezdjék! / – Egyszer mindenki megtartja / valahol szerzői estjét!*)

Anavi senkit sem utánoz, de nagyon sokaktól tanult. Nem versenyzett, de a maga teremtette, szelíd pályán: győzött. Mintha gyermekként ellesett fufanggal, naivnak tűnő ámulattal, gyöngéden gonoszokodó szellemi-tűszerkezettel, olykor meghatottságban rejtőzködő lírával.

Mit tud róla a szélesebb, akár erdélyi-romániai magyar irodalomkedvelők köztudata?

Az 1967-ben Balogh Edgár kezdeményezte, a hetvenes évek elejére első változatában elkészült, számtalanszor leállított, megszürt, cenzúrázott, majd 1981-ben első kötetével megjelent Romániai Magyar Irodalmi Lexikon például ezt írja róla:

Anavi Ádám (Torda, 1909. febr. 26.) – költő, színműíró. Középsikoláit szülővárosában, lélektan-filozófia szakot a kolozsvári egyetemen végzett, 1937 óta Temesvárt tanár. 1928 óta publikál hazai magyar lapokban; 1944 és 1954 között a mozgósító politikai költészet egyik ismert képviselője, s mint ilyen szerepel a Poeti maghiari din R.P.R. (1955) c. antológiában. *Újabb versei a gondolati líra felé mutatnak. Kecskelovag c. mesejátéka, Jelenlötök és gyermekek számára” (Zoltán Aladár zenéjére) 1971-ben, Fénypásztorok c. mesejátéka 1980-ban került színre Temesvárt; Kepler és Androméda c. drámái jelenete (Igaz Szó 1974/2) román fordításban is megjelent. Előbb a temesvári Ady Endre Irodalmi Kör ügyvezetője, majd 1979-től az ebből alakult Franyó Zoltán Irodalmi Kör elnöke. Kötetei: Öregek igazsága (színmű, Temesvár, 1940); Hess, szegénység (versek, Temesvár, 1944); Pellengér (Bajor Andorral és Bodor Pállal, satirikus és humoros versek, 1955), Eitika és kibernetika (versek, 1970); Metaforás idők (versek, 1974); Csüliök és a többi négy (versek „gyermekek szemével”, Tv. 1977.)*

A róla, műveiről szóló cikkek szerzői közül a lexikon megemlíti Majtényi Eriket (Igaz Szó 1954/1), Márki Zoltánt (Utunk 1954/19), Pongrácz P. Máriát (Igaz Szó 1979/2) és Mandics Györgyöt. (A Hét 1979/11)

Kántor Lajos és Láng Gusztáv „Romániai magyar irodalom 1944-1970” c. műve második, javított, 1973-as kiadásában is csak a bibliográfiában szerepel.

2000-ben jelenik meg (az RMDSZ és a Scripta Kiadó gondozásában) az *Erdélyi magyar ki kicsoda*. Ez valamivel gazdagabb adatokban, mint a Romániai magyar irodalmi lexikon. Közli, hogy vallása „izr.”, édesapjának neve Fruch Izidor volt, édesanyja neve Stefánia. Tanulmányait a kolozsvári Ferdinánd Tudományegyetem filozófia szakán 1937-ben fejezte be. Megtudjuk, hogy felesége Szabó Erzsébet „htb” (1974), lánya, a tanárnő Olga pedig 1953-ban született. Kiderül, hogy hol tanított (1937-48-ban a temesvári Zsidó Liceumban és (1938-40) a Piarista Liceumban, 1948-50-ban a rónaci általános iskolában, 1950-53-ban a temesvári Magyar Vegyes Liceumban, 1953-1971-ig, vagyis nyugdíjazásáig az 1-es sz. általános iskola tanára.). Több kötetét sorolja fel, de itt csak a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon I. kötetének megjelenése utániakat említem: *Szembeállítás többemagammal* (Versek, Bukarest, 1988), *A sanda mézsáros szemével, avagy Napóleon poloskája* (satirikus-humoros versválogatás, 1999.) Hozzáteszem, hogy nagy nevű képzőművész, Jecza Péter tervezte a borítóját, utószavát a (Marguerite Duras-t, Camolettit, Cousse-t, Tennessee Williams-t fordító), a Magyar Köztársaság elnöki aranyérmével kitüntetett Oberbten János írta. Kiderül, hogy még két, bemutatott színpadi műve sorolható fel (*Az eltűnt szerető* és *Az asszony válasza*), továbbá *Nyelv és humor* címmel öt németországi városban tartott előadást. Két ízben (1971-ben és 1996-ban) elnyeri az Írószövetség helyi tagozatának díját, 1995-ben pedig a temesvári Városi Tanács díszoklevelét életművéért.

Az Akadémiai Kiadónál Budapesten 1994-ben megjelent Új Magyar Irodalmi Lexikon Anavi Ádámról szóló szócikkében azzal is meg tudom, hogy 1949-től a Bánsági Írás (idő-

szaki, folyóiratszerző kiadvány) munkatársa, 1957-től a tkp. azt folytató *Bánsági Üzenet* szerkesztőbizottságának tagja. A róla szóló írások szerzői között szerepel *Németi Rudolf* is (Igaz Szó, 1976 – a havi folyóirat számát nem közli a lexikon – és *Kisgyörgy Réka* (Utunk 1988. augusztus 19.).

Mindezt csak azért tartottam szükségesnek elősorolni, mert ha valahol, hát ebben a kötetben legalább nagyjából jelezni kell és lehet az irodalmi életútja legalább „külső” jeleit.

Persze, most azon kellene nyilvánosan töprengemem, hogy a tordai órásmester fia miért éppen filozófiát tanult a kolozsvári egyetemen. Meg azon, hogy a Hess, szegénység című, első kötetének (1934 és 1944 között írott) verseitől hogyan érelődött a költő – lassan – az *Eitika és kibernetika* című kötetében és későbbi kötetekben megmutató, mélyebb, komorabb, eredetibb versekig. És miképpen erősödök fel ugyanakkor satirikus vénájá.

Eredetileg az én kötelességem lett volna válogatást készíteni életművéből. Amikor azonban megkaptam Temesvárról, Pongrácz Mária segítségével, a szerző könyvtárából azt az öt verseskötetét, amelyet a válogató figyelmébe ajánlott, és megállapíthattam, hogy piros ceruzával megjelölte mindazokat a verseit, amelyeket szívesen látna a költői életművé bemutatásán vállaló gyűjteményben, eltántorodtam eredeti elképzelésemtől. Az Irodalmi Jelen Kiadó – névszerint Böszörményi Zoltán és Jambor Gyula – egyetértett velem: *páratlan lehetőség, kivételes esély, hogy egy költő kilencvenöt éves korában maga mutassa meg újjal, hogy mely verseket vállal annyit évtized után.* (Első verseskötete, az 1944-ben Temesváron kiadott *Hess, szegénység* tartalomjegyzékében ceruzával s a költő kézírásával ott áll a versek születésének dátuma; valamennyi 1934 és 1943 között született; 1934-ben csak *A végtelenen innen* című. 1935-ből egy sem, 1936-ban íródott az *Eljött hozzám a vers, a Hat év után* (melyben azt írja, hogy hat éve hallgat, hat év után ez az első verse). Itt jegyzem meg – és ha lesz fölcsövege a kötetnek, ezt ott is jelezni kellene – a (halvány szálon Franyó Zoltán nevéhez kapcsolható) *UJ GÉNIUS* kiadásában megjelent *Hess szegénység* írásmódja, helyesírása enyhén szólva, igen sajátos; nemcsak régiés, nemcsak, hogy olykor nagy engedményeket tesz a szótagszám, a ritmus, a metrum érdekében, de oly különös, mintha lennének tájnyelv erejű jegyek az írásmódban is. Javasoltam – és javasolta a kiadó – hogy „simítsuk át” a szöveget, „tegyük át” a maihoz közelebbi ortográfiába. Ádám azonban – szokásos derűjével – megkérte: ne nyúljunk hozzá. Viszont nagyvonalú könnyedséggel engedett, amikor későbbi versei közül néhányat, keveset, a megkülönböztető piros ceruzájával ellenére kihagyni javasoltam neki magának. Beleegyezett. Ezek egyikében másikkban az akkori politikai készletességeknek, netán a kényszerhelyzeteknek tett engedmények is érzékelhetők voltak.

Azért jegyeztem meg, hogy az Uj Génius (melynek neve tradicionális módon rövid u-val jelenik meg a kötetben) halvány szálon Franyó nevéhez fűződik, mert ezzel a címmel ő adta ki Aradon 1925. januárjában és márciusában – az aradi, Nagy Dániel szerkesztette Genius folytatásának szánt Uj Genius összesen két számát az aradi Kölcsey Egyesület támogatásával. (Antológiáját szerkesztette és előszavazta Kovács János, Bukarest, 1975). Azt maga Anavi Ádám mondja, hogy a Hess, szegénység kiadója Franyó Zoltán volt, és ő nyomatta – nem a borítóra, de a belső címlapra: „**UJ GÉNIUS**”

KIADÁSA, TIMISOARA-TEMESVÁR 1944.

A Hess, szegénység-ből a *magammal készítő*, *egységmelyi válogatásba az Ovidiusz Tomiból* (1941) és a *Ne nézz reá* (ugyancsak 1941) kerülne be. A legtöbb írást akkor is az *Eitika és kibernetika* című kötetből (Kriterion, 1970) válogattam volna. E kötetet egyébként még az Irodalmi Könyvkiadónál szerkesztette Szász Béla – a Kriterion gyakorlatilag 1970. január elsején indult, és átvette az Irodalmi Könyvkiadó és részben az Íllusági Kiadó kézirat-állományát. Anavi e kötetének impresszumában az áll, hogy a nyomdai munkákat – már a Kriterion kebelében – 1970. január 17-én

kezdték el, a nyomást pedig március 26-án. Ez mindmáig leggazdagabb könyve – 117 oldal, 2,83 kiadói ív. Emlékeztem szerint 700 vektor volt egy kiadói ív, a kötet hatvan verse tehát mintegy 1980 sor. Ebből az Áthallás más időkből című választanám – de lehet, hogy a Facla kiadónál 1974-ben megjelent Metaforás idők című kötetéből (szerkesztette Mandics György) inkább a Találkozás és közönség című, ugyanazt az élményt szerintem frappánsabban megjelenítő versét. Az Eitika és kibernetika című kötetből kimásoltam magammak a Nézem anyám kezét, a kissé hosszadalmas, de annak idején meglepő *Egy elektronikus számológép előtt* címűt, a Biblioteca Universalis-t, az *Egy mamut-foghoz*, talán a Hol vagy Antigone, biztosan a *Kihéző forduljon*, és bizonyára a *Mélysegek mérőjének* című verset. Szeretem téli harmas versét, bár címe kissé emfatiskus (*Csillagok érintése*), és *föltettem volna privát kötetembe az Ellobbant félelem* címűt – bár titokban talán kérteltem volna, hogy utolsó előtti, vagy az utolsó két sorát gondolja meg:

Elfekszem. Egy vagyok a földdel és veled.
A föld hűl. Te vagy az ősi meleg.

A földet hallom: oszlik és fogan
A fű, a hal, a madár boldogan.

Sánta ritmusban lüktet a szíved,
A beteg világ mind benne líheg.

Repülő-raj zűg: katicabogár.
Repülőtérre: az arcodra száll.

(Csak ne robbanna benne egy atom...
Halkuló pihegedés hallgatom.)

De hát egy kész életműbe nem igen nyúlhat már bele szerkesztői kísértés...

Az *öröm börtönéből* című ciklusból a 2., *Rácsok*, és az utána következő *Öltöztetés* című tökéletesen beleillik *magán-válogatásomba*. A 4., a *Fecské* is – kivéve az utolsó sor utolsó három szavát. Főleg, mert nem egészen egyértelmű. Szép, forró vers a 9., a *Vetkőztetés* is – itt, ha szerkesztőként, nagyképűen, tanácsokat adhattam volna, ugyancsak az utolsó sor *tán* rímkényszerből született szórendjét kérdőjeleztem volna meg. A ciklus legigenyesebb, kitűnő szóvegrészekből építkező darabja a Záró vers. Ha a szerzőnek lett volna szerkesztője, nyilván felhívta volna a figyelmét az itt-ott eből kirívó zavarra: „*küntről az élet zűg szemedbe*”. (Hogy enyhítem megjegyzéseim pimaszságát, bevallom: amikor a kötet szerkesztése lezajlott, az Irodalmi Könyvkiadó illetékes főszerkesztője – ha nem is a kötet szerkesztője – én voltam, s amikor nyomdába ment, a Kriterion magyar főszerkesztője voltam; tehát *minden mondatom – önbírálat*.)

A *Szembeállítás többemagammal* című kötetét 1988-ban jelent meg a Kriterionnál. A *Kődfaragók*, a *Batsányi János emléktáblája előtt*, az *En meg Caesar*, a *Lovaglás* és a *Látószög* című verset emelten volna át innen az *én* életmű-válogatásomba. A kötetet Egyed Péter szerkesztette. A Kriterion igazgatója – miként megalakulása pillanatától – Domokos Géza volt.

A sanda mézsáros szemével avagy Napóleon poloskája című, 1999-ben kiadott kötetből a *Súrtított balladák* ciklus gúnyos karikatúráiból jó néhány igazán pompás; több szellemes verse (például a című sorokat tartalmazó *Látószög*, az *En meg Caesar*, a *Lovaglás* korábban is megjelent már, a *Szembeállítás többemagammal* záró ciklusában.

Milyen ember a költő? Oberbten János így látja: „*Anavi (...)* elhítheti, hogy *fűtűl a világra, fiatalos léptekkel átugorva napokon, éveken – mindez szemfényvesztés. Rendszerek jönnek, omolnak össze, világégek zajlottak körülötte, a világtörténelem talán legvéresebb évszázada, mindez nem érinti (?)*, megvan neki a különbejáratú, saját világtörténelme, egyszerűsége, amelyben szarkasztikuságával nem tisztelt és nem vesz komolyan semmit és senkit. (...) Mert az idő távlatából minden aprónak, hiábavalónak és nevetségessnek tűnik.” S jó ízléssel, éles szemmel választja zárásul a költő szavait:

„*lly anyagot még nem teremtett lsten*

Hogy ellentétet annyit egyesítsen”.

Kisserű feltételrendszerekben elvész a szavak (szótárin túl, olykor a szemantikai érdekesebb) értelmeltartalma. Ha a flamadokra gondolunk, s azt mondjuk: kismester – áhitattal és tisztelettel, lélekleben kicsit meghajolva mondjuk.

Anavinak saját hangja, színe, vers-stílusa van, lírája a magánérzelmeik ünneplését sem titkolja, ironiája pedig olykor „íti a nyeret, hogy érte a ló”; a francia hadvezérszászár poloskáját megörökítő epigrammájáról az ember azt gyanítja, hogy időben és térben közeli, a történelmes szerepben tetszelgő „uralkodón” csüfölködik:

„Megcsipte s hangoztatja fennen:
– Egy császár vére kering bennem!”

Mosolygós és haragvó költészet az övé. A látszat talán az, hogy nem veszi elég komolyan magát – az azonban nem kétséges, hogy az irodalmat, ha nevetve is, de halálosan komolyan veszi. Övé minden rokonszenvünk, hálnk. Jó szolgálatot tett a végeken a magyar nyelvnek, a magyar beszédnek, a magyar olvasásnak. Sugárkörében sokan általa fedezték fel, hogy *milyen* szép és fontos az anyanyelvünk.

Udvardy Aniko: Görbe tükrök

Kicsorbult igék élezője

– interjú a 75 éves Kányádi Sándorral –

Így lettem szerkesztő és Bolyai-egyetemista

– Az interjú megkezdése előtt még színházi bemutatókról, előadásokról, sikerekről beszéltünk, és kezdjük is azzal, hogy még annak idején, az 1900-as évek közepe táján, fél évet járt a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolára, hogyan kerül közel a színészethez?

– Fémipari középiskolában végeztem, és onnan elmentem a színművészeti főiskolára, de közben verseim is jelentek meg. Fél év múlva önszántamból ott hagytam, mert tudtam, hogy nem tudok énekelni. Akkoriban nem volt divat a színházakban az énekelni tudás, de nekem akkor is a tökéletes színész lebegett a szemem előtt, ahogy Petőfi édesapjának – „szerepném egyszer látni, mint vetsz bukfeneket” –, aki bukfeneket tud vetni, énekelni tud, Lear király és Tiborc – ez volt nekem a tökéletes színész. Mivel énekelni nem tudtam (a családban is le vagyok tiltva) ezért hagytam ott, meg azért is mert édesapám nem lépett be a téesszbe, ahogy nálunk mondták: a kollektívbe, és szerettem volna ha a húgom is tovább tanul. Akkor történt, hogy a Második arcvonal című előadásban statisztáltam, és Bara Margitot – aki gyönyörű színésznő volt – szabadítottam föl mint amerikai katonára. Egy nagy kellék-csokoládét raktam a kezébe. Amikor kimegy a színpalán mögé: csokolózni kezd az SS-el, akit előtte semlegesítettem. Annyira megdöbbenett, mert természetesen, mint minden kolozsvári egyetemista, én is szerelmes voltam Bara Margitba, hogy lemaszkíroztam magam (ami a színi pályán teljesen szabálytalan) és lejöttem a nézőtérre. Tamás Gazsi bácsi, aki a nagy filozófusnak az apja, azt mondta nekem: „Uram, megkértem az Irodalmi Almanachnál, hogy legyek annak főszerkesztője, és keressek egy segédszerkesztőt, magát választottam. A következő szünetig gondolkozzék”. Ott maradtam és mondtam Orosz Lujzának, aki akkor végezte a főiskolát: „Lujzi, mit szólsz?”. Ő azt válaszolta: „El kell fogadni, hát dohány”. Nem dohányoztam, nem tudtam, hogy ez pénzt jelent. Így kerültem én oda, és mert a színművészeti főiskola gyakorlati iskola volt, nem lehetett látogatás nélkül lenni, engem átírtak a Bolyai Egyetemre. Így lettem szerkesztő és Bolyai-egyetemista. Ennyi volt az én színi múltam.

A világ alakulása

– A gyakori változtatás igencsak jellemző önre, különösen az életpálya elején. Egyszer a református

kollégiumban van, utána a katolikus gimnáziumban, majd a fémipariban. A világ alakulása okozta ezt, vagy valami más?

– A világ alakulása. A kollégium a bécsi döntés után indult újra, ott kezdtem, de megszűnt a 44-45-ös évben, és akkor a gimnáziumban magántanultam. Közben újra beindult a kollégium, 48-ig működött, de kellett egy kisérettségi, és az nekem nem volt, így irányultam az ipari felé. Ötödik elemista koromban mentem gimnáziumba, mert fizikai munkára alkalmatlannak bizonyultam. Az orvos kérdezte édesapámtól: „Esze van?” – „A tiszteletes úr azt mondta, hogy van.” – „Akkor adják kollégiumba”. Hát így kerültem én kollégiumba.

Amikor ipari pályára kellett orientálódnom, kimaradtam, 45-ben megint, közben édesapám hazajött a hadi életből, ahol bal lábfejét és a hazát elvesztette, mint székely határőr, és 46-ban visszamentem. Akkor már csak ez a pálya volt, a fémipari, ahol 51-ben végeztem, tehát megkésve, 21 évesen, és feljöttem a színművészetre. Az a szerencsés voltam, aki a négy főiskolára induló közé érettségiztem be magam. Mert csak négy mehetett tovább. Bejutottam, és a mérnök úr legnagyobb megdöbbenésére, azt mondtam, hogy színművészetre megyek, pedig a temesvári műegyetemre voltam irányítva. Tövisen pályát módosítottam, így mentem Kolozsvárra, fél év után szerkesztő lettem és így voltam én egészen 53-ig szerkesztő, amikor otthagytam azt is, az Utunknál voltam akkor, és Igaz Szó lett, Marosvásárhelyre pedig nem akartam menni. A Bolyaira mentem rendes hallgatónak, be is végeztem elég jó eredménnyel. Szocialista magánzó voltam egy évig, jártam az országot, Vajdahunyadon, az oda menekült nagygalambfalviaknak egy este felolvastam Petőfi verseit, aztán 55-ben kerültem a Dolgozó Nőhöz, és aztán '60-ban mentem át a Napsugárhoz, ott voltam nyugdíjazásomig.

Magán-köszönet

– Ugyancsak egy kicsit a színházhoz kötve a dolgokat, ön a leggyakrabban felépő magyar költő, ez mikor kezdődött el? Mi volt az a pillanat, amikor, mint

fiatal, vagy később már mint befutott alkotó, ennyire keresett szerző lett?

– Ez nyomorúságból, illetve szükségéből adódott. Amikor én születtem, akkor halt meg Benedek Elek apó. Ő vezette be azt, hogy járta az ő fiaival az erdélyi városokat, ahol irodalmi esteket adtak. Erre tevődött rá a szovjet rendszerű író-olvasó találkozó, ahol a valóság jobb megismerése céljából hívtak meg írókat, négy-öt mázsa élő írókat. Mi a Napsugárnál jártunk olvasótalálkozót tartani – Benedek Elek apó nyomán. Ilyen esten az, hogy valaki jól olvas fel, jól ad elő, még nem jelenti azt, hogy ő a legtehetségesebb. Az író írjon, aztán adják elő, vagy olvassák el. De nekem több kérdést tettek fel az olvasók, és a többiek nem akartak szóba állni velem. Akkor azt mondtam: menjen mindenki, akit meghívnak. Így kezdődött az én magánköszönetem. Az egészet így tekintem: vándorköszörűs vagyok fiam, aki jár vásárról vásárra, és mondja, hogy életre szólóan kicsorbult igéket, szöveget megélezek. Így alakult, és az lett belőle, hogy régebben 60-70 találkozót tartottam évente, most, amióta nyugdíjas vagyok, száznál is többet.

Szégyenlem azt mondani, hogy nem, és ne gondold, hogy itt most magamat népszerűsítgetem, meg ríszálom. Ez egy bizonyos irodalmi, költészeti szolmizálás, versekre emlékezünk, megtanítok Horváth Imre verseket, Vörösmartyt, Petőfit mondunk együtt, olykor-olykor az is előfordul, hogy az én verseim is szóba kerülnek.

– Talán ennek is köszönhető, hogy a legnépszerűbb szerzők között tartják számon. Mi tart népszerűséget titkának?

– Azt szoktam mondani, hogy a „siker” titka, hogy én már korábban is a piaccgazdaságra készültem és a gyerekek felnöve is olvasóim maradtak.

– Hogyan látja 75 évesen a költészet, a költő helyzetét?

– A gyerekeknek szoktam mondani, hogy csak halála után tudható valakiről, hogy költő volt. En őszintén megmondván az írásbeliség átalakulását, nagyon pozitív dolognak tartom, mert a modern technika lehetővé teszi a versnek, hogy visszahelyeződjön homéroszi értelemben vett jogaiba. A gyerekek a hangosan mondott versben azonnal megérik a hibát. Remélem, hogy verseim ezen a tisztítótűzőn átesve kerülnek bele a jövő elektronikus emlékezetébe.

KARÁCSONYI ZSOLT

KÁNYÁDI SÁNDOR

Felemás őszi ének

építsd föl minden éjszaka
építsd föl újra s újra
amit lerombol benned a
nappalok háborúja

ne hagyd kihunyni a tüzet
a százszor szétrugottat
szítsd a paraszat nélküléd
föl újra nem loboghat

nevetségesen ismerős
minden mit mondtam s mondok
nehéz nyarunk volt itt az ősz
s jönnek a téli gondok

már csak magamat benned és
magamban téged óvlak
ameddig célja volna még
velünk a főnvalónak

Levél röppen...

Levél röppen csupasz ágra,
felhő úszik tejfehér.
Lám az erdő sóhajtása
Szellő lesz míg ideér.

És pillangók pillangóznak,
füttyögetnek a rigók,
méhek zsongnak, nyiladoznak
szép kikerics-csillagok.

Vadonatúj pöttyös köntöst
ölt a katicabogár,
csikó szökken, fecske röpdös:
minden csupa napsugár.

A vetés, mely alig látszott,
naponta nő félaraszt,
s töltik gyermekkacagások
csordulásig a tavaszt.

Kolozsvár, 1998.

Az én kedvem

erdőszélén hol a harmat
később szárad föl mint máshol
nyáron átal az én kedvem
ott szállásol

ősz jöttével eltallogzat
a kertekben mint egy jámbor
megéhelés nélkül tengő
öreg pásztor

szánakoznod azért nem kell
tél jöttével ott a jászol
eléldegél tavaszig a
názáreti mosolyából

Budapest, 2002. január

A fenti verseket Kányádi Sándor *Felemás őszi versek* című, a Jelenkor Kiadónál megjelent kötetéből vettük át

Szomorú, de gyerekkorom minden pillanata át volt itatva a szüeim és az egész rokonságunk tragédiájával. A vészkorszak még ma is eltorzítottan jelen van a második generáció tudatában, szerencsésebbek azok a velem egykorú, most ötven éven felüli kortársaim, akiknek szülei bölcsen elhallgatták a Holokauszt borzalmait, s így a nagy trauma esetleg csak genetikailag, eltompulva jutott át a második generáció tudatalattijába.

Tény, hogy minden nap hallottam a szüeim, nagyszüeim megaláztatásának és anyagi, erkölcsi tönkretételének történetét, és valahogy beékelődött az agyamba az érzés: bizonyára ez az előrelátható sorsa minden zsidónak. Mert ugyebár – ahogy a velem egykorú gyerekek is mondták –, mi zsidók feszítettük keresztre a Megváltót, ergo, bűnösök vagyunk, és ezért előbb-utóbb meg is kapjuk méltó büntetésünket.

Szégyszemre, be kell ismernem, hogy hittem ezekben a mesékben, így aztán nem egyszer simán elviseltem játszótársaim sértegetéseit. Sőt, nem egyszer egy-egy durva verést is, mert szörnyen hibásnak éreztem magam, pusztán amiatt, hogy zsidónak születtem.

A Székelyföldön, ahol felnőttem a gyávaság talán a legnagyobb szegény. Szegény anyám megelégedte, hogy futással menekültem, ha a többi gyerek zsidó voltom miatt csúfol és bántalmaz. Drákói programot erőszakolt rám, ami néhány év alatt harapós székelyzsidót csinált belőlem. Rengeteget sportoltam, megtanultam bokszolni és mire középiskolássá cseperedtem, simán meg tudtam torolni minden sértést.

Ami a további sorsomat meghatározta, a Vészkorszak erdélyi vonatkozásainak tanulmányozása volt. Akkor úgy hittem, egy jövőbeli Holokauszt lehetséges, és ha túl akarom élni, fontos megtanulnom a fegyverforgatást. Nem volt szándékomban önként menni a vágóhídra, mint annakidején sok-sok erdélyi zsidó, aki készpénznek vette a rabbik megnyugtató szavait. A Ceausescu-rendszerben nem lehetett bízni senkiben sem, hiszen minden harmadik ember besúgó volt. Ezt már én is tudtam. Megfogadtam szüeim tanácsát, hogy minél kevesebb embernek mondjam el a nézeteimet. Lassan felcseperedtem, katonai pályára léptem, teljesítvén anyám titkos álmát. A haditengerészet jó iskola, ami kemény embert farag belőled.

A hadseregben nem érdeklődtek különösen az ember származása iránt, de azonnal felfigyeltek azokra, akik olyan dolgokról beszéltek, hogy kié Erdély, vagy vitatkoztak a csángók származásáról. Mert akkor bizony szorult a kapca! Mivel már családom is volt, úgy éltem és gondolkodtam, mint a többi, kordában és megfigyelés alatt tartott húszmillió román állampolgár. A haditengerészetnél szépen haladtam előre, értékelték szakmai tudásomat, azt, hogy több nyelvet is beszéltem. Így sokat voltam kiküldetésben külföldön különböző missziók tagjaként. Hallottam, hogy bizonyos országokban még ma is léteznek volt SS-hőhérok segítő szervezetek. Az akkori újságírókban sokszor szerepeltek a Martin Borman vagy dr. Mengele után kutató izraeli különítmények.

Titokban állandóan élt bennem a bosszúvágy: szerettem volna saját kezűleg elbánni egy náci gonosztevővel, arról álmodoztam, talán így majd visszafizethetek valamit a szüeimért és sok-sok szenvedésért.

A nyolcvanas évek elején már több hónapja a brazil Santos kikötőjében tartózkodtam, mint műszaki tanácsadó, s a forró kikötő unalmas hétköznapjait örömmel cseréltem fel, öreg barátom, a közeli Curitiba egyik kertvárosában lakó Don Saul meghívására egy-egy érdekes beszélgetéssel egybekötött vendégeskedéssel. Az öregúr, aki a negyvenes évek közepén érkezett az erdélyi Szamosújvárról, a helyi örmény közösség oszlopos tagja, sikeres üzletember és a santosi kikötő egyik legfontosabb embere volt ugyanabban az időben. Igazi caballeroként viselkedett. Mint egykori szegény bevándorló örmény hangyaszorgalommal tornáztatta fel magát a helyi előkelőségek közé. Az öreg jól menő kikötői ügynöksége általánosan a román hajók kedvence volt, mert méltányos árai és jó portékái mellett szívesen megkínálta vendégeit egy-egy pohár „hazai” szilvapálinkával. De segített minden romániai tengerész vagy bevándorlót, akit sorsa odáig sodort. Sajnos, nem volt része gyermekáldásban, s ez sokszor elkeserítette, ha cége jövőjére gondolt. Tökéletes vendégszeretete és végtelen jóindulata érdekes módon Ábrahám fiára is kiterjedt, így legjobb barátai közt számos zsidó üzletember vagy hivatalnok is volt. Csodálattal nyilatkozott az akkor Libanonban harcoló izraeli hadseregről.

Mindez számomra rendkívül rokonszenves tette az öregurat. Mikor többször is beszéltem a természet iránti érdeklődésem-

JUNGER ERNŐ

A leszámolás elmaradt

Az alábbi történet bizonyítja, hogy a sors olyan dolgokba is beleszól, amelyeket fantáziánk százasor elképzelt. Hiszen csak gondoljuk, hogy megtervezünk, és előre láttunk minden részletet! Írást szüeim emlékének ajánlom.

ről, rendszeresen meghívott egy-egy túrára. Így volt alkalmam megtekinteni a közeli Parana folyó hatalmas vízeseit, de a Siemens cég által felépített modern vízierőművet is. Elkísértem a brazilok által „hármashatár”-ként ismert adóparadicsomba, ahol a legtöbb bőví Japánból származott. Mindezeket fennhangon kínálták a többnyire Libanonból vagy Szíriából jött arab kereskedők. Nem egyszer vitt el az őserdőbe, hogy láthassam, hogyan bányásszák ki a földben heverő féldrágaköveket, vagy csodáljam meg a szigorú törvények dacára, busás pénzért befogott és utazásra előkészített szinpoppás papagájokat egy félvér eldugott haciendáján. Don Saulnak számos barátja volt az indiánok lakta településeken is.

Egy különösen meleg nyári napon, ami pont valami helyi ünnep kezdetével esett egybe, felhívott és megkérdezte, volna-e kedvem egy hosszabb kirándulásra. Mondjuk, észak felé barangolni. Örömmel mondtam igent, és másnap már kora reggel egy valamikor jobb napokat is látott LandRoverben zötyögöttünk egy csak Don Saul által ismert erdei úton. Az első célunk Don Saul Santa Clara-nak nevezett ültetvénye volt, ami a valamikor sok pénzt hozó gumifák aranykorának múltásával eléggé lepusztult, de a környék legelői a család több száz szarvasmarhájának még mindig elég táplálékot tudtak nyújtani. Rövid, száználcvan kilométeres út várt ránk. Brazília olyan hatalmas ország, hogy egy ilyen kiruccanás igazán nem számít valami nagy utazásnak. Miután kétszer is bőrig áztunk, mikor kimentettük az erdei út sarába ragadt terepjárót, pont idejében, a délutáni esőt csak negyedórával megelőzve, begurultunk a település magas palánkerítései közé. A Santa Clara estancia elég takaros, cölöpökre épített lakóházai mellett tarka összevisszaságban álltak az istállók és más gazdasági épületek. Az esőerdőben már megszokott, fülsértő madárzaj itt sem hiányzott, sőt a közeli fákról kíváncsi majmok sokasága is követett. Közben, egy hatalmas kutya kíséretében megjelent Fabió, a település mesztic intendója. Kalapját megemelve köszöntött, és közölte, hogy a kapott utasítások alapján, a fazienda már el van készítve és nem sokára tálalni fognak. Meg kell mondjam, a fazienda a zsidó sólet brazil megfelelője. Népszerű, és főleg a helyi lakomák kötelező fogása. Mindez az én tiszteletemre készült!

A Santa Clara-hoz hasonló településeken látogatók érkezése mindig nagy felhájjással jár. A vigyorgó kíváncsiságú népes zserenhad, meg a hangszerekkel érkező alkalmi zenészek ismételt bizonyították, hogy vendégszeretet dolgában Brazília semmivel sem marad el Székelyföldtől. Hogy mást ne említsek, tiszteletünkre még kakasviadalt is rendeztek, s estefelé a hagyományos salsa ütemeire táncolt mindenki. A helyi főzetű cachasa-brazil cukornádpálinka másnapra pokoli fejfájást okozott, de szerencsére a kávé nem hiányzott Brazíliában. Reggeli után, Don Saul felajánlotta, szívesen elvisz egy magyar ismerőséhez, aki sok éve a szomszédos településen

él. Úgy tudja, az illető ötvenhatos emigráns. Természetesen örömmel fogadtam el az ajánlatot, és csekély hatvan kilométernyi kislődés után végre betértünk egy szép pálmaligettel övezett tágas udvarra. Szembe oltott egy távolabbi kukoricatábla és csodálkozva tapasztaltam, a kert tele van ápolt beszteceri szilvafákkal. Az egész környezet szorgalmas kezekről tanúsított. Az elének jött félvér asszony szívélyesen üdvözölt, majd beszaladt egy zöldre festett tornáccal is dicsekvő takaros házba. Egy hetvenes éveiben járó szálas, vadászkalapos öregúrral tért vissza, kinek

ápolat magyar bajusza arról árulkodott, hogy gazdája valahonnan az Alföldről származik. Összelelkeztek Don Saulal, s meglehetősen érdeklődtek egymás egészségéről. Mivel kezdetét vette az óraműpontossággal érkező trópusi eső, bevonultunk a helyi népművészeti múzeumának is beillő kúriába. Itt, a falon mindenféle trófea és indián fegyver mellett láthattam a magyar zászlót, két egymáshoz elég ellentmondó történelmi személyiség portréjának a szomszédságában. Igen, a falról Horthy Miklós kormányzó békésen nézett a semmitmondó tekintetű Szálasi Ferenc „nemzetvezető”-re. A polcokon rengeteg kötet pihent. Legtöbb a két világháború eseményeiről szólt, igencsak régi számok a *Hadak Útján* és a *Magyar futár* folyóiratok sorozatából. Egy másik polcon, a második világháború idején kiadott német nyelvű *Adler* számai sorakoztak. Érdekes módon, az *Élet és Tudomány* aránylag friss számai az anyaországgal fennálló aktuális kapcsolatokról tanúsítottak. Talán a gyerekei élnek Magyarországon, ki tudja...

Már biztos voltam, hogy szívélyes házigazdánk valamikor katonaember volt. Közben finom „házsírtós” szilvapálinkával kínált. Így azt is megtudtam, honnan szerzi be Don Saul az „otthonit”. Miután röviden elmondtam, hogy a Sóvidékről származom, házigazdánk csillogó szemekkel mesélni kezdett a régi jó időről. Elmondta, hogy a világháború alatt sokat időzött Erdélyben, s kiderült, hogy szolgálati útjain sokszor megfordult Szovátaföldön is. Nostalgiai emlékezett vissza a Tivoli vendéglőre, és az akkor a Bécsi úr tulajdonában levő Gomba vendéglőben játszó híres Bucski-féle cigányzenekarra. Bemutatkozáskor a neve – Bősze József – semmit sem mondott számomra, jeles katonai múltjáról egy szót sem ejtett, de érdekes módon, jól ismerte azokat a szovátaiakat, akik annak idején aktívan részt vettek a környék zsidó lakosságának az összefogódásában és kifosztásában. Ezeket én gyerekként még ismertem, hiszen a háború után ők lettek az első kommunisták Szovátán. A sors ironiája, a legtöbb nemcsak hogy elkerülte méltó büntetését, de általában magas öregkort megérve, – igaz, hogy nyomorúságos nyugdíjjal – jobblétre szenderültek.

Az ebéd a nostalgia jegyében telt el. Vendéglátónk igazán kitett magáért: hatalmas báránypecsenye után felszedelőzködtünk, és egy ajándékba kapott üveg „hazai” kísé-

retében búcsúztunk el tőle. Hazafelé Don Saul mindenféle históriákkal szórakoztatott. Így szóba jött a hírhedt ODESSA-szervezet, amely a háború után a német náciknak segített kiszivárogni és elhelyezkedni, de létezett egy magyar „bajtársi” szervezet is, amely a hatvanas évekig nagyon aktív volt. Visszaérteztünk Curitiba-ba, s bizony túl fáradt voltam ahhoz, hogy kérdéseket tegyek fel magamnak. Azt már hallottam, hogy Curitiba nyugati negyedében, a német kolóniában élt egy sereg német veterán. Ezek minden vasárnap összegyűlnek az ottani „Bierhaus”-ként ismert sörözőbe itt igazi bajor sör, rezesbanda és Wurst-al felszolgált káposzta várta őket. A sok „Alte Kamerade” nosztalgikusan ringatózott a bajor „marsch”-ok ütemére, de alájába véve, elég szánalmas társaságot alkottak. Mert nem büszke SS-ek voltak, hanem majdnem mindnyájan hadirokkantak, a szi-bériai poklot vagy a líbiai sivatagot megjárt Wehrmacht tiszték. Egymást régi katonai rangjukon szólították, valami maradt a mankóikhoz igazodott katonai tartásukból, de a nácivadások számára jelentéktelen társaság volt.

Egy nap megismerkedtem egy érdekes emberrel, aki Dr. Raymondoként mutatkozott be és sok év után tudtam meg, hogy Simon Wiesenthal, a híres nácivadász curitibai embere volt. Mint az adóhivatal szürke hivatalnok, az egykori Dachau heftling ugyancsak jól helyezkedett el, hogy belásson a német kolónia pénzügyeibe. Szerinte nagy hiba volt, hogy a köztudottan még akkor is vadászott nagyvadak – Borman és dr. Mengele, a „halál angyala” – Brazíliában bujkáltak, Embu városra valahogy kimaradt

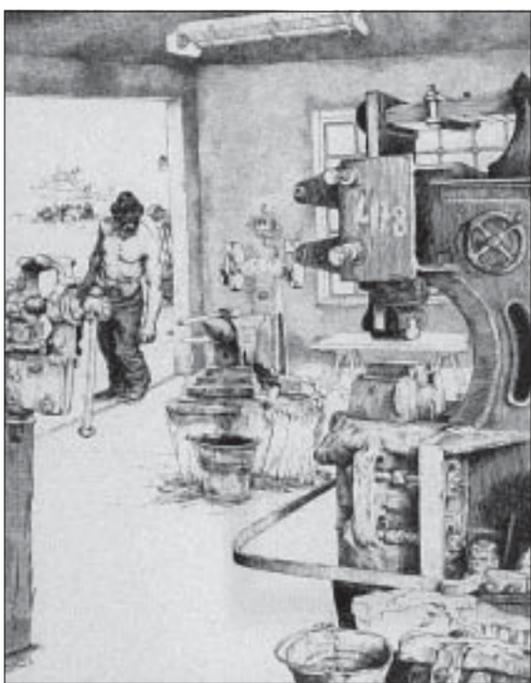
Wiesenthal vagy az izraeli Moszad látóköréből.

Brazíliai küldetésem véget ért. Hazatértem Romániába, új feladatok, új helyek. Lassan elfelejtettem az esőerdőben történt furcsa találkozást. Néha, az ünnepek alkalmával küldtem Don Saulnak egy lapot. Sajnos, kilencvenben egy szivvroham végzett vele, s így megszakadt a kapcsolat az érdekes dél-amerikai országgal. A „Karácsonyi forradalom”-nak csúfolt romániai államcsíny abban a táborban talált, amely nem akart megalkudni. Nem kívántuk egy új Securitate uralmát egy megfélemlített és hazafias szónoklatokkal elkábított nép felett. Sajnos, a történelem nem minket igazolt. A mai romániai helyzet semmivel sem jobb, mint amilyen a Ceausescu-érában, igaz megengedett a pofázás, a pornográfia és az antiszemizmus. A „boldog nép” által megválasztott vezetők – ma sokkal többen, mint a kommunizmus idején – hallatlan lendülettel fogtak hozzá a nemzeti vagyon elsíntőítéséhez. Persze, megjelentek az új milliárdosok is. A giccs, az ízléstelenség elképzeltetetlen megtestesülései – a cigány maffia „palotái”. Aztán egy nap valaki nyíltan megengedte magának, hogy „büdös zsidónak” tituláljon egy nyilvános rendezvényen. Pedig részt vettem a forradalomban! Betelt a pohár. Mielőtt Romániából elmenekültem, összeszedtem néhány családi iratot, hogy Izraelbe érve tudjam igazolni zsidó származásomat. Akkor láttam a megsárgult iratok között egy papírlapot. A Magyar Királyi Csendőrség fejlécével ellátott úrlapon szép rendben felsorolva anyám, nagyszüeim pengő-forintjai, ékszerei, amelyeket a magyar királyi csendőrség „átvesz megőrzés céljából”. A dátum 1944. május harmadika. Röviddel a halálba indulás előtt. Miután végigolvastam az iratot, láttam az aláírást. A leltárt a csendőrség részéről BÓJSZE JÓZSEF őrmester, járőr-vezető, a polgári hatóság részéről Mester Petőfi, egykori szovátai polgármester írták alá.

Rámomlott a világ. A bosszú, amiről annyit álmodoztam, már csak a másvilágon következhet be. Egyetlen vigaszom csak az, hogy Bősze úrnak, a hosszú száműzetése alatt talán lelkiismeret furdalása is volt néha. De az is lehetséges, hogy egy percig sem bánta meg tetteit, s magas korban, párna között adta vissza lelkét a Sátánnak, akit odaadón szolgált.

Szlotta András: Rossz idő közeleg

Szlotta András: A kovácsműhely

Egy árny imbolyog végig a folyosón. Percegnék a neoncsovek. Egy kéz kopogtat az ajtón.

– Jó estét. Itt van már?
– Itt van. Jöjjön be.

A férfi belép a fülledt lakásba. A nő meleg, őzbarna szemét lesüti, fején hímzett kendő.

– Elsütötték a hajamat, ne is nézzen – kezevel a kendőn babrál. – Tudja, a Joli...

– Ugyan – Legyint a férfi. – Látom, még csak én vagyok itt.

– Igen. Maga mindig pontos.

Leülnek a konyhában, az asztalon szennyes lábosok, tányérok, poharak. – Csinálok kávét – a nő vizet forral a kávéhoz, két bögrét vesz elő, odébb tol egy tézstaszúrot, és az asztalra rakja a bögréket. Hol a lobogó vizet nézi, hol a pecsétes, sárga falat, megvakarja térdét. A férfi cigarettát sodor ujjai közt, ritmust kopog papucsával.

– Józsi!... Tudja, mi a szabály.
– Tudom. Csak utána lehet.

Újabb kopogtatás hangzik, majd megint, szaggatottabban. A nő instantkávé üveget ad a férfinak és eltűnik. Most hárman toporognak a homályos előszobában. Horváthék a negyedik emeletről. Fialtal házasok. Horváth üveg bort hozott, úgy illik, mert hát először. Ők is a konyhába mennek.

A férfi fölpillant a bögréből.

– Horváthék – mondja a nő.

– Náluk már szereltem villanyt – válaszol a férfi. – Nincs baj a villannyal? – kérdi még mindig a bögréből.

RÁTONY CSABA három novellája Mellékállás

– Tökéletes – Horváth mosolyogva átöleli feleségét. A fal mellé húzódnak, bár Horváthné tarkóját kicsit nyomja a kredenc sarka.

Aztán sorra érkeznek a kuncsaftok. Szőnyi úr a nyolcadikról, a dilettáns zongorista. Az özvegy Franciska néni az ötödikről. Totyog, izgatottan fülel, kutyáját nem hozhatja magával. Ez is szabály: ide állatokat, főleg ilyenkor, nem lehet hozni. Aztán a Böröcz Pista és elválaszthatatlan jó barátja, Müller Samu. A Kovácsék. Nyugtalanok, de csöndesen, halkán. Néha valamelyik megkérdezi a nőt: Itt van már?

A férfi és Horváthék kijönnek a konyhából, ahol lekapcsolták a lámpát. Homályos, fülledt előszobában állnak. A fogastra akasztott légfrissítő párna fenyőillatát lélegzik be. A nő szinte a bejárati ajtóhoz szorul, fején megigazítja a kendőt. Hirtelen digitális óra számlapja kéklik fel csuklóján.

Elnémulnak mind a kiválasztott szerencsések áhítatával. Utat engednek a nőnek, aki megáll a nagyszoba ajtaja előtt. Lehunyja meleg, őzbarna szemét. Lenyomja a kilincset.

– Hölgyeim és uraim! – löki karját a szoba sötétjébe. – Az éjszakai dög!

Fejek torlódnak egymáshoz, mint egy láda alma.

Még inkább belevesznek a hallgatásba.

Az ágyon az alvó éjszakai dög látható. Hatalmas feje parányi ponton érintkezik a párná-

val. Egyik karja, márha karnak lehetne nevezni, lelóg az ágyról; a másik, feleakkora vagy kétszerakkora, a lepedőn matat. Törzse kifacsarodva himbálódik álmában. Pálcikalábai se így, se úgy nem helyezkednek el.

A fenyőillatba lassanként kesernyes szag keveredik, égett, üszkös tárgyak szaga. Franciska néni zsebendőt tart szája elé. – Is-tenem! – megröggyan, hóna alá nyúl a férfi. – Aki nem bírja, ne nézze. Aztán: – Nézze inkább. Szokjon hozzá, amíg lehet. – Horváthné egészen odasimul Horváthhoz. A többiek már valamivel edzettebbek. Azért ők sem bírnák tíz percnél tovább elviselni az éjszakai dög látványát és szagát, pedig csak alszik, akár egy nagyon kimerült ember.

– Ideje menniük – A nő bezárja az ajtót.

A kuncsaftok szépen sorban hagyják el a lakást. A férfi fonott kosárkában gyűjti a „jelképes összeget”, majd a nő tenyerére helyezi a teli kosárkát. – Miért nem terít rá legalább egy pokrócot? – jegyzi meg az utoljára maradt Franciska néni. A nő kedvesen bójint, ahogy értelmetlen kérdésekre szokás. Atkarolják ketten az öreglányt, viszik a lifthez.

– Jövő héten ugyanekkor – cigarettá parázlik föl.

– Jövő héten ugyanekkor – ismétli meg egy hang.

ÁRMOS LÓRÁNT SÁNDOR

Zümm, versmetró

– éjjeli impro, Jánosnak

Az ember. Reggel kávéba fullad, és kizsibbad a móríz zsigára. Este fáradtan visszazümm a versmetrón, és bedől az ágyba. Közben százszor rántja szét a főnök, az idegbaj: a stresszben hájas lesz és haja kihull és port nyel az útkeresztben; este porját nyomja szét a családi ház várvavára. Őt felelt rak plecsninek az éjjel gyűrött zubbonyára. Sörrel gondosan beönti. Órák, zubbony, s másnap reggel kizümm a Zsigára, újból. Versmetró. – Hat felesel.

Széri-Varga Géza: Nagyangyal

Aváros ma olyan zsúfolt volt, akár egy marokkói bazár. Összepréselődött járművek vesztegeltek a lámpasorok előtt, hullámzott, forrt a levegő, az égbolt pedig üres, végtelen tömbként borult e kavargó boly fölé. A férfi sört vett, azt iszogatta a villamoson, verejték csorgott halántékán, arcán, amit kezével törülgetett. Úgy érezte, minden erejére szüksége van ahhoz, nehogy megbillenjen egy kanyarban.

Mikor leszállt, alaposan körülnézett, aztán befordult az első kereszteződésnél. Múlt héten, hallotta, itt valakit lerántottak a bicikliről. Négyen jöttek rá, és lecsapták, mint a legyet. A környék omladozó viskóival, vad cserjéseivel inkább emlékeztetett valami fél-civilizált telepre, mintsem a városhoz tartozó részre, ahol villamosmegálló is van. Sietett.

Pár métert tehetett meg a Liliom utca szikadát földútján, máris ugatni kezdett Zeus. A kertben vasoszlop magasodott, oda láncolták a kutyát. A másfél méteres lánc épp annyi mozgást biztosított számára, hogy elrugaskodjon a gyepről, és az ugrás lendületébe merevedjen. Dél lehetett. Gazdája hóféhér Mercedesét mosta a ház előtt, kopasz fejével intett a férfinak, talán meztelen karját is meglendítette, aztán tovább sikálta a szélvédőt. A szomszédban lakott az öreg, ő hozzá kellett a legtávolabb utaznia.

A ház faláról tenyérnyi darabokban pergett a vakolat. A kerítés rozsdabarna dróthálójára sövény kapaszkodott. A szemetesvödör a gazban feküdt. – Azért a k... szemetesvödört a helyére rakhatná. – Két ujjal összecsapottva fölemelte a bádög-vödört, alján köpet és fogkrém keveréke, oldalán félkörben lyukak. Az ajtó mellé állította. Az ajtót elég volt megtaszítania, s az magától kinyílt.

– Egyben vagyunk? – kiáltott be.

Csönd.

– Hogy vagyunk?

Amikor megismertelek, még nem volt hajam. Koponyám, és a koponyámat beborító fejbőröm sem volt. Helyzetünk alapvető problémája tehát nem ott gyökerezik. Talán máshol, egészen máshol. Sokáig csak néhány csigolyából, al- és felkarcsontból álltam. Mintha valami függőleges exhumálás után, a kék levegőben lebegne az alak. Később már sokkal de sokkal több csontom lett, igazi kollekción, mondhattad volna. De te nem voltál elégedett, egészen átnéztél rajtam. Én további erőfeszítések árán inakat növesztettem, ize-sülő porcokat, melyekkel a tehetetlenségnek kiszolgáltatott tagjaimat összeféreltem. Aztán mind több hús került rám, comb, hát és mellkas. Farkaséhes lévén artériákra, bennük mozgó vére vágytam, hisz elpusztul az, akit nem táplál

A bűvőhely

Az öreg lomhán jött elő a hátsó szobából, újra s újra megállt; a járókeret éles hanggal ütődött neki az ajtófélfának, a bútorok sarkainak. A helyiség egyetlen ablakát vastag függönyök borították, ám ennek ellenére úgy tűnt, biztosan mozog itt.

– Jól – mondta, és a fotelba ült.

Lajos az asztalra rakta táskáját, aztán megmarkolta a függönyszárnyakat, és szétrántotta. Viszont a kilincs beszorult. A levegőben porpíhek kavargtak. Most láthatóvá vált Bucsek, ahogy nyugodtan nézte apró, kék szemével az orvost.

– Szellőztessen máskor – vérnyomásmérőt vett ki a táskából. – Oroszlánbarlang. És miért van magán orkáncabát?! Minek ráhúzni a tréningruhára?

Sokáig fejtette le a ruhákat Bucsek felsőtestéről, aki némán tűrte a vetkőztetést, és mereven nézett maga elé. Az üvegen beszűrődő fény épphogy megvilágította alakját, és háta mögött az asztalt. A zsírfoltos papírt szalonnamaradékkal, a csontnyelű kést, ami kiállt a fehér hájból. A ruhák eltávolításának ritmusát csökkentette az öreg férfi erős vizeletszaga, továbbá, hogy karjait, és mellkasát úgy tartotta, mintha nem is hozzá tartoznának. Mintha rongybaba volna. Amikor az orvos végezt a vetkőztetéssel, homlokát megtörülte. Aztán még egyszer. Mozdulatai ügyetlenné, kapkodóvá váltak – észre sem vette, hogy így minden lassabban halad. Sztetoszkóppal végigpásztázta a mellkast, hátat, majd a vérnyomásmérő pántját a bal karra húzta.

– Százhusz per nyolcvan – szólalt meg. A táskába visszatette szerszámai. Bucsek félmeztelen maradt.

– A gyógyszerek – Lajos fiolákat rakott az asztalra. – Elég jövő héten fizetni.

– Nem is érdekli, miért van járókeretem?

– De... Igen.

– Múlt héten mütöttek. Baleset ért. Az öreg fölhúzta tréningnadrágja szarát. – Látja, doktor úr. Átvértett a kötés.

– Menjen be a kórházba. Ott jobban ellátják.

– A doktor úrnak aranykeze van.

Lajos gépiesen térdelt Bucsek elé, és a járókeret vízszintes tengelyére támasztotta a mütött lábat. Lecsavarta az öreg lábszáráról a kötetést, aki még mindig kifejezőtlenül arccal bámult valamerre. Csak akkor fordította el fejét, mikor kint felbúgott a Mercedes motorja, és távolodni kezdett a hang. A bőrt, mely tapintásra rugalmatlannak, puhának tűnt, akár egy túlérett gyümölcs, félkörben kék fémkapcsok fogták össze. Óvatosan tisztította meg jódos vattával a seb környékét, nehogy főltsérte a varrt, ami néhány helyen lejött a kötéssel együtt, és tiszta gézt tekert rá. Túl hosszú ideig fogta a lábat, aztán szinte elejtette. Fölkelt, hóna alá kapta a táskát, sietős léptekkel végigment az előszobán.

– A viszontlátásra – mondta Lajos a válla fölött.

Kint már sötét volt, keskeny felhők úsztak át a hold előtt. Összerázkódott a hidegtől. Gondosan körbepillantott, és megnyugtatta, hogy a vödör a helyén állt. Azonban képtelen volt eljutni a kapuig. A sövény meg-megmozdult – ez bizonytalanná tette. Hogy kis- vagy nagytestű állat, vagy talán ember, nem tudta eldönteni. Lábujjhegyre ágaskodott, de így sem láthatta a vaspőznát a túloldalon. Percekig várakozott.

Aztán a járókeret koppanásai közeledtek. Hátrafordult.

– Legjobb lesz, doktor úr – mondta Bucsek –, ha itt tölti az éjszakát. Az ajtót pedig hagyja, majd betámasztjuk egy székkel.

A vallomás

valami. Nocsak, nocsak, billegetted fejed, ha így haladunk, még leszel valaki. Jó helyre vetted bizalmad. Idő kérdése volt, hogy mikor robban be a pici motor, hogy szolgáljon engem és ezáltal téged is. Agyam képessé tett felfogni a jeleket: vizuálisakat, auditíveket egyaránt. Ekkor örömet beszéltél hozzám – a mérsznel bárki kommunikatívabb. Rockzenét hallgattunk, moziba jártunk, nem kellett szégyenkezned miattam ismerőseid előtt, mert már volt bőrom, hajam is. Majd vágyak gyúltak benned, gyengéden érintettél meg, kedves szavakat susogtál

fülembé, úgy ahogy a filmekben láttam. Audri Hepburn és Fred Aster. És éjszakánként nemi szerveimet örömmel vetted igénybe, én pedig örömmel fogadtam, hogy igénybe veszed őket. Mindent megkaptál, szépen éltünk. Azonban valamelyik nap szomorúan, karikás szemekkel tébláboltál a konyhában, mint egy ágy alól kifújott porcica. Egymás után gyűjtöttad a cigiket. Azt hiszem rájöttél, hogy ha meghalok, akkor neked megfeketedik a szíved. Azt hiszem, találhattál egy kavicsot, egy marék szöveget, hungarocell darabot.

FERENCZ ZSUZSANNA

Kik és Mik

13.

Kik megpróbálta gyakran és tökéletesen elveszíteni önmagát: szerelmek, képzelet, kishalálók, könyvek, eszmék, Mik, hazug önéletrajzok, utazások révén. Hosszú évtizedek múltán azonban rá kellett jönnie, ez neki nem sikerül. Arra gondolt, színésznek kellett volna lennie.

Hanem akkor megpillantott egy nem is olyan öreg asszonyt, aki rábámult a saját fogkeféjére és fogkrémjére, az arcán pedig látszott: megfeszül, de nem jut eszébe, mi is az a két tárgy. Kik megtudta, a nő Alzheimer-kóros, és néha sajátmagára sem emlékszik.

Azóta néha kacéran Alzheimer Kiknek nevezi önmagát. De egyelőre semmi változás.

– Talán a becenevén kellene szólítanom, olykor mindenki jobban meghallja a becenevét – gondolja. – Legyek tehát Alzi Kik.

14.

Az idők során Kik rájött, hogy az anyanyelv nemcsak az a kedves, selymes, lélekmelengető, anyától örökölt, egyetlen. Hanem más is.

Látott embereket, akik az anyanyelvet elhajították, mintha az lett volna a ballaszt a hajóban, a viharos tengeren. (Példig a tengert kellett volna elhajtítaniuk vagy a hajót vagy a tengert). És azontúl csak álmukban vagy súlyos betegségben, halálközlemben mondtak egy-egy szót azon a tengerbe vetett nyelven.

Kik megértette azt is, hogy a megcsalt anyanyelv olykor félelmetes bosszút áll, főként olyan asszonyokon, akik megsértették. Akik nem adták tovább a gyermekeiknek. Vagy csak részben adták át, bizonyos szavak tehát elkallódtak. Ilyenkor az történik, hogy a csereszavak (Kik farkas-szavaknak nevezte ezeket) lassanként szétépítik, sőt megeszik az asszonyok örökölte nyelvet, vagyis a bárányszavakat. Amelyek hatalmas fájdalommal adják ki a lelkiüket. Ezek a fájdalmak és ezek a lelkek aztán soha többé nem hagyják el az asszonyokat.

Mögöttes beszéd

Folytatás az I. oldalról

A magam ivarsejteit gyakorta úgy engedtem újkra a kívánatos női alfelekben, hogy még istenhozadot sem mondtam búcsúzásakor, bár rikoitozásaimban mindig volt valami gyöngéden parancsoló biztatás: Fiaim! Előre! Vigyétek örömtérmető akaratomat jó anyátok dicsőségére!

A véletlen teremtett.

Dolgom ezen a világon nem több és nem kevesebb, a véletleneket kell élvezettel szaporítanom.

Hogy miért voltam és vagyok néha most is olyan egyszerűen és magától értőően őszinte, nem tudom. Valamit mindenki örökölt a múltból, úgy sikerült, hogy ez anyai ágon maradt reám őseimtől.

A mostani Vadvirág, Cicamica és Debella is sűrűn felkapkodja a fejét, amikor tömören kimondom csúnyának ítélt minősítéseimet. Egy értekezleten egész évi munkánk fölött bájlozták a vezetés s... nyalók, akik rámutattak és kiemelték, meg aláhúzták mindazt, amit jónak képzeltek a kitűnő vezetést dicsérve. A gyűlést elnöklő főnök annyira felbátorodott a sokoldalú lakozástól, hogy a végén engem is megkérdezett, mintegy koronás matot elérendő, mert ilyen az iparos, nem elég neki az, ami van, hanem a teljes elismerés, az egyöntetű hódolat elnyerése nem titkolt álma.

Tömör válaszmra aztán nyomban berekesztette a gyűlést.

– Szar! – mondtam nyomatékosan, és ennek szagát kellett neki elhesegetni a zárószavába kevert mézes-mázosságával.

Rég volt. Tiltja ma már az ilyesmit a kötelező jóneveltség.

– Szíven ütök! – ordítottuk sok évszázaddal ezelőtt, a lovagokban pedig emberséget szíveleves esetleg megtoldottuk a figyelmeztetéssel:

– Védj magad!

Ma ez másként működik. Áldozatunkat előbb szembemosolyogjuk, vállon veregetjük, körüludvaroljuk, nyaljuk-faljuk, mint az örömlányok a hervadt pénisz, aztán eredeti szándékunk szerint nem rúgjuk tőkön az illetőt, hogy hadd hulljon a férgese, hanem hátulról, más lábával elakasztjuk, félretaszítjuk, sárba rugdaljuk, kicsináljuk, miközben Kedves Barátomnak, Tiszteletreméltó Atyámfiának, Edes Cuncikámnak és minden egyébnek elmondjuk.

Karóval, pattintott kőszerszámokkal, puskaropos löfegyverekkel kezdjük, bombákkal, rakétákkal, atomfegyverekkel erősítettük szívünket az egymás elleni hadakozásokban, miközben kidolgozódott – dolgozódtott a fene –, szépen, aprólékosan, kitartóan sunyin kidolgoztuk az egymás elleni szívtiprásban a mögöttes szó fegyverét.

Olyan ez, mint a vegyi fegyverek. Néha meg sem érezzük közelségét, mert nincs szaga, ellenkezőleg kellemesnek tűnik, elbódít illata, lefegyverez, és amikor ott állunk mit sem sejtve hátulról beakasztanak nekünk.

Vannak, akik így szeretik?

Mindig is voltak ferdehajúak. Olyanok, akiknek kifejezetten ez tetszik, és olyanok, akik nem bánják, akik ebből is hasznót húznak.

Ahhoz, hogy ezt a lélektisztító fegyvert leírhasuk, tulajdonságait megismerjük, vissza kellene mennünk az eredetere.

Mikor is kezdődött az emberség mellébeszélése? Mikor vált az lge hazugsággá, a látszatigazság szemfényvesztésé, népbolondítással?

Vajon lehetlenségre vállalkozik, aki ezt kutatja? Szókratész nem olvasta Szókratészt. Az öreg, de nem biztos, hogy első Szókratész Platónnál olvashatta volna magát, ha nem kellett volna kiinnia azt a méregpoharat. Bizonyára szép, díszes pohár volt, talán ezüstből és aranyozva, domborításairól valamely szép, kívánatos és okos istennő mosolygott a huncut bölcsre. De lehet, hogy egy egyszerű kazár csupor volt csupán, amelynek mélységét mérendő hetvenhétig kellett számolnia, mert csak akkor hallatszott ki belőle a csobbanás. A hiábavaló kérdés csobban ilyen kísérteties hangon, mert felelet helyett csupáncsak az évezredek túl gyűrűző hullámkörök némaságát figyelhetjük meg belőle. Ha az öreg Szókratész botot fogott volna és összetőri azt a csuprot, ma nem sokat tudnánk az ékes szólásáról, talán Platón sem írkált volna halála fölötti megdöbbenésében könyvet róla, amelyet sírkőnek képzelt és állított a mai napig láthatóan szeretett tanítójára emlékére. Bizony mondom, az a pohár vagy csupor nem ért többet a mindenségnél, de a bölcs öreg, vén korára is megmaradt kíváncsi embernek, s hogy megfejtse a halálfelelem titkát félelem nélkül, kiitta a pohár tartalmát, miközben azt hangoztatta, hogy jó emberen nem törtenhet baj sem életében, sem halálában. S hogy ő halni indult, mi meg örökké élni akarunk, ő titkok titka után eredt, mi meg ijedt gyermek módjára kapaszkodunk az élet szoknyájába: ez az, ami miatt őt magunk fölé emeljük minden időben.

A halhatatlanság bölcsője ring az okos választás közepében.

Későbbi apám sem olvasott, inkább a maga szövegeivel volt elfoglalva. Csodáltam, ahogyan hajsztal-pontosan ismétli élettapasztalattal tele szövegeit, csal

ládi történeteinek hősül mindig saját magát állítja, unalomig ismételve önmagát, minduntalan példaképpé kívánt elébünk állni, előtünk táncolni, magát mutogatni, mintha nem is Szókratész volna, hanem valamiféle írástudatlan Platón, aki önmaga tanítványa, és valamely ellenállhatatlan ösztönnek engedelmesskedve a saját igazságait akarván mindegyre felidézni és meghosszabbítani nemcsak fiait, hanem unokáit unokáinak tanulságára.

Azért sem szégyenkezhetett az öregem, hogy nem olvasta Platont. Merthogy Platón sem hallgatta őt. A menekülő hallgatóság maradékként, Platón magam képviseltem, minden végérhetetlen mesedélutánján. De hajlandóságot arra, hogy szövegeit papírra vessem, csak mostanában érzem, amikor a pergamenél és a papirosnál megbízhatóbb élettartamú, összehasonlíthatatlanul terjeszthetőbb alkalmatosságként eljött a világhálóra kiszeghető kiáltványok ideje. Es most már egyetlen mese sem tolakodó, de az is

mindent megmagyarázni akaró, kérdőjelektől dagadó fejű élőlények, minden idők kisokosai, akik örökké bután halnak meg.

– Mindig mondtam neked, ember, gondolkozz a saját fejeddel! Mondd, van neked egyáltalán fejed?

– Van! Es vedd tudomásul, hogy vagyok! Evától kezdődően tudom, hogy jó vagyok...

– Jó vagy! – mondta nekem, nem is egyszer, örömmámorában Vadvirág. Cicamica pedig aprókat sikított vallomásaihoz, és Debella forró nyögése is itt van még szórósódo fületben. Nem tudom, honnan sejtettem mit kell velük csinálnom, valaki mindig megújítja ezt testemnek, sunyin megkerüli a jözanságba raktározott eszemet, ki hitte volna, hogy mi mindenre képesek vagyunk ilyenkor.

Olyanok is. És ha egyszer-egyszer gondolkozás helyett érzéseim halszavával közelítenék a lét kérdéseihöz, hagyánám a tiszta ész, és a tiszta ész kritikáját is másra, talán nem ott volnék, nem oda jutnék,

Fülöp Ilona: Angyalok és madarak

lehetséges, hogy a drótposta másik felén ott hallgatózik, szemmeresztő figyelemmel bámul az egész világ. Avagy a világnak ésszel tört része, amely kíváncsiságát feltehetően a Szókratésztől és a paradicsom előtti időkből, isteni génekből származtathatóan a világmindenség legsűrűbb lelki anyagából örökölte.

Nekem sem volt több eszem: elhittem, hogy a sok szépbeszédnek az ikertestvére a nyomtatott szöveg.

Egy alkalommal születésnapjára, amelyet a munkaszüneti nemzeti ünnepnek közelében, valamiképpen a helyi király születésnapjára jelöltek ki a sors, a főtéri könyvkereskedés ünnepi díszben pompázó kirakataból bekértem a történelmi időknek leginkább megfelelő, a könyvüzlet kirakataból mindenféle más olvasmányt bizonytalan időre kiszorító, száz-nál több példányban pofátlanul tolakodó vaszkó kötetek egyikét, amelynek *Materializmus és empirio-riticizmus* volt a címe. Szerzője az a kecskeszakállas orosz úr volt, akinek micisapács portréjával valószínűleg joggal, tele volt akkoriban, a világ. A mi világnak persze, hiszen akkor mást, jobbat nem ismertünk.

Szókratész megköszönte az ajándékot, annyira tetszhetett neki, hogy évek múlva is felvágatlan lapokkal őrizte a könyvespolc sarkában, ahol felesége ronggyá olvasott könyveit: *A fekete völgy*, *A részta* a *kapu alatt*, és a *Két fogoly* heverték.

Ezeket és ehhez hasonlókat magam is elolvastam tizenvalahány éves fejjel. Atkozta is a balesetet, amelyben az orvos felesége halálát lelte, és egyvéleményű viszolygással kisértém izzadság szágu légyottokra az orosz fogságban feledkező magyar tiszt szerelmes feleségét. Valahogyan nem tetszett ez a fajta „mögöttes testbeszéd” és az a sokkirályságú világ, ahol minden uralkodónak megadják azt, ami az övé. A kötelező elérékenyülésnek is híjjával voltam, akkor is, amikor az író kényszerítő óhajának megfelelően, a messi idegenbe kimerészkedő hős-nő, férje sírához zárandokolva, könnyezve igyekszik elnyerni az olvasó rokonszenvét, beletörődését, cinkos egyetértését: „Az élet akarta így!”

Kis híján nőgyűlöllővé váltam, mert a k... megboc

csátásának akkor még egészen más formáit képzeltem kihivhetőnek és a becsület akkori szabályai szerint megvalósíthatónak abban a háborútól megbolydult sanyarú és tótágas világban.

– Idefigyél! Vadalmat! – szólt rám egyszer Szellem

Bandi, aki a kezdetek óta magam voltam, és már akkor a legteljesebb bizonyossággal, amikor a világúr porát lepálltam magamról, hogy újabb bolygók kritikus mennyiségét növeljem valamiképpen abban a körforgásban, amely eddigi feltételezéseink szerint, a Jóisten indulatos hátraarcának szelével kezdődött, és amely minket az összes naprendszer porával együtt azóta is szédületben tart, hogy mi legyünk a Harag fiait, az indulatos, lélektől duzzadó anyag, a

mint a „mámi testvér”, az eszét koptató, magát megfeszítő ember?

Bandi megértően tekintett rám az eszmék felhőinek magasából.

– Boldogok a tudatlanok, aki előtt még ott van a megismerés boldogsága, a felfedezés öröme. Olyan ez, mint amikor roskadásig rakott asztal előtt állunk és éhségérzetünk a kielégülés delének fényében tehetőzik. Az Isten örök ígérét, a végtelenségbe azért helyezte világunkhoz kötődő képzeletünk, mert végeségünk ellentétét akartuk, mint kiszabadulást. Az ember, mert élete véges: bukkott lény. Legnagyobb gondja valamilyen istenné válni, de erre nem képes, mert halálát saját bűnének fogja fel. Kielégületlenségét mesékkel üti el, a szószaporítás kódébe keverve létrehozta és egyedenként újra, és újra szüli, a maga képére teremti, képzelete mértéktelenségével felruházta a halhatatlant, akinek a szolgálatába kénytelen-kíván szegődni.

– Hm! – mondtam én svédül, és Bandi azt hitte gondolatát igenelem.

Folytatta:

– A legfőbb felettes kigondolásában az emberi következetesség megteremtette Isten Fiát. Ha szenvedéseit emberi szenvedéseknek képzeljük, megfosszuk őt isteni voltától. Ha valóban Isten Fia volt, nem szenvedett. Ezt így: orrvérzésig tagadja makacs agyunk. Meghatódottságunk egyszerre kívánja a vértanúságot és a fenségességet. De hát van hibátlan emberi alkotás. Megsem csüggedhetünk: Isten még tökéletesíthető, ha lefejtjük róla a dogma sok ezer éve rárakott réteges öltözetét. De csak csinján ezzel, mert mire megyünk majd a didergő képzelettel.

Figyelmeztettem, hogy Őszinte Száj így beszél.

– Szeress! Ugy szeress, amilyen vagyok. Mert olyan vagyok, amilyen vagyok –

Mert tudja, hogy az embernek önmagának kell lennie, magát kell adnia.

Keresd önmagad! Légy önmagad! Ismerd meg önmagad!

Megint Szókratészt ismételtetjük, aki Emerson szájával mondja: Bíz magadban! – minden szív ezen az érchúron rezeg. Foglald el a helyet, melyet az isteni Gondviselés jelölt ki számodra s kortársaid társadalma s a viszonyok hálózata.

Ez is mögöttes beszéd.

Többszörösen is az.

Mert elkülönböztíti a Gondviselést az Istenről, aminek kijelölését a társadalom nyakába varrja, és a viszonyok véletlenségére bizza. Az ember által kigondolt istenek mindenek felettségét sem hiszi komolyan, mert végrehajtóként a társadalmat és a véletlen jelölt, mintha azok fölött uralkodna a Magasságos.

Valójában igyekszik kikapcsolni Őt életünkben: „Istennek, embernek hatszó mindenha az önmagán-se-

gítő” – írja az Önbizalomban, másutt pedig kimondja: „Minden nagy ember unikum.”

Egyediségünk teremtette az Egyet.

Mit jelöltünk volna ki magunk fölé, ha nem legeslegjobb önmagunkat.

Amor incipit ab ego.

Önmagunk megbecsülésével kezdődik a szeretet. Magunkat imádjuk az Istenben is.

Nem tehetünk mást, a világ mindenütt gömbölyű, minden önmagában létezik és önmagából kiinduló – visszatérő valami. Lehet, hogy Vak Akarat.

Self-love, my liege, is not so vile a sin.

As self-neglecting.

Hinnünk kell Shakespeare Vilmosnak is.

Az önszeretlet nem csúnyább vétek a magunk elhagyásánál. Önmagunk nélkül nem lehetünk. Emberi mivoltunk feladása lealacsonyítana. Nem ezért másztunk le a fáról.

Ibsen is jegyzi minőségünk, amikor megállapítja: „Az a világ legerősebb embere, aki egészen egyedül áll.”

Ezt is Róla mondjuk, de magunkról gondoljuk. A Leghatalmasabb Egyedülvalót magunkról mintázva igyekszünk megszabadulni kicsinységünkötől, hiszen O. Wilde: De Profundis művében is írva vagyok, hogy bizony nem vagyunk önmagunk, mert mások gondolatait szajkózzuk, mások érzéseit érezzük, másokat másolva élünk, még a szenvedélyeink is idézetek.

Pedig nem akarunk sokat: keressük a boldogságot és megtaláljuk a pillanatban, mert:

„Míg az ember boldog nem volt,

Addig meg nem hallhat.”

Petrovic Sándor is beérte a kicsivel, és ezt is a gondviselés kegyéből vélte elérhetőnek. Vagyis egyes beszéddel: mindig, mindenben magunkra vagyunk utalva.

Mert példakép nélküliek vagyunk: nem javulhatunk.

Mert emberségünk folytonos javulást kíván, elérhetetlen magasságba kilőtük agyunk többlepcsős rakétájával vágyainkat, amelyekből kozmoszunkban összeállt, és reménykedünk, hogy varázscső-világunkban összeáll majd jövőnk.

Mózes titoktartó, igaz ember volt.

Az, hogy az Istennel társalgott mindennapi jussunk ma is.

Az ő mögöttes beszédevel a szükség igazát szolgálta, amikor – A VAGYOK, AKI VAGYOK alapján – megalkotta a Szükségtest.

Es az isteni sugallatot követve nem hazudott, mert A VAGYOK KÜLDÖTT ENGEN TIHOZZATOK szöveggel állott Izrael nem mindig hiszékeny fiait elé.

A baj, mindig az örökös baj...

Ez gerjeszti a mögöttes beszédet.

Es, ha az emberség nem akarja bevenni a szükséges morált, szemfényvesztéssel, minden esetben csodákkal rábírták a tan követésére.

Botból kigyózt, betegből egészségest, vízből vért varázsoló élénk minden politikai.

Es minden Tan megtalálja a maga Áronát, aki ékes szóloán szólja a szájába adott szót, amit Isten gyanánt a mindenkor Mózesek akarnak.

Es hinnünk kell a csodákban, hinnünk kell Valamiben.

Hinnünk kell a Nemlétezőben, hogy legyünk.

Csak mi tudjuk, mi az a „van”, mi az a létezés.

Bizonyos esetekben, a filozófiában ismerjük a „vagy”-ot, a szubjektívizált létet.

A közösségben ismerjük a „vagyunk”-ot, a „vagytok”-ot – írja Constantin Noica.

Es nem kérni, hanem megállapítja, hogy „Csak Isten tudja a „vagyok”-ot úgy, hogy ne legyen szüksége többé a vagy-, van-, vagyunk-ra...”

Kérdőjelet helyett három pont. Mert a három pontba minden belefért.

Mindenkor, minden hit kérdése három pont.

Egyszer majd a számítógépek világláncolata összszámolja mi mindenben hittünk a kezdetek óta, és kiderül, hogy a kezdetek magyarázatához is egyelőre még nem hétköznapien erős hitre lesz szükségünk.

Amikor magam is rájöttem, hogy nincs igazság, és Mátyás király előtt sem volt, tehát vele nem is halhatott meg az igazság, mert mindig is igazságok voltak, akkor megvilágosultságom azt sugallta, hogy a Magasságos, az Egy, az Örök: Igazság. Így aztán kár acsarkodnunk egymás ellen, hiszen az igazság gyémántköve, a bölcsesség csodaszere nem nálunk van, hanem világunkon kívül. Ott kell keresnünk. Es tapasztalhatjuk, hogy jó úton járunk, amikor minden pillanatban istentagadoan fürkészzük a mikro- és a makrokozmoszt. Az emberi mértékkel mérhető igazság a jótett, amely a szeretett hajtása a saját képességeinket, óhajításainkat, vágyainkat és akaratainkat meghaladó erkölcs porhanyó földjéből apránként terelbelyesedik mindenféle dolgunk fölé.

Az iskolázott gondolat úgy fürkészi az igazságot, mint a plátói szerelem a párként egy embert, amely

az elérhetetlen szépséget beborítva megóvja a gyönyört az elmúlástól.

Noica figyelmeztet, hogy ne várjunk a filozófiától igazságtanítást. Kantra hivatkozik, amikor egy dologhoz egy igazságot rendel, és azzal a dologgal megfelelésben kell lennie a vizsgálódónak.

Valóságok léteznek, és ehhez mérten igazságok. Mit akarunk tehát mi megrögzött igazságkeresésünkkel?

Semmi különösét, azon kívül, hogy magunk alá szeretnénk rendelni a világot.

Előbb közvetlen környezetünket, aztán a tóba dobott kő mintájára hatalmunkat végtelenig szándékozunk gyűrűztetni. Bölcsességünk nem mindig tüke, amit tapasztalataink kamataival növelhetünk. A nagy tömeg mindig arra vár, hogy egyedei közül egyik-másik olyan meggyőzően érveljen bölcsességeiről, hogy azt ne kelljen lélekkel bejuttatni az emberi agyakra, hanem csak úgy, mint örömteli szellemi orgiákon, a felszippantott kokain hatóanyagát, ehhez hasonló könnyedséggel úgy kell hatnia reánk, hogy magától értetődően alakítsa gondolatvilágunkat.

Apámnak sem volt könnyű szokratészi módon lemondani az igazság firtatásáról, hogy rátaláljon a lét föl-fölgordító kérdőjeleire, és magában ledönthesse az évtizedek óta apró meggyőződés-kavicsokból feltornyozott Istent.

Az ókori bölcsék tudták, hogy annyi az isten, mint mezőn a fűszál, és megszámlálhatatlanok az igazságok is.

Honnan ez a sok beteg ember?

Miként termett e föld ekkora Nárcisz-rengeteget?

A csak önmagukat látók gyógyítására, a mérték-telen hatalomvágy ellenszereként teremtettük az Istent?

A mi képünkre, de rajtuk kívül. Hogy lásson minket, és hogy mindent, de mindent megbocsáthassunk magunknak.

– Bandikám, mondd, szeretted Te a búzsáki tényérrost?

– Mire gondolsz?

– A népi-nemzeti hagyományos kosztra. A búzsáki tényérosban minden van. Összetettebb, mint például a lebbencsleves. Valamiért mindenkinek ízlik. Kinek a bab, kinek a bablé, az alig felismerhető zöldségek, a soktojásos száraztészta, a csontos húсок, a füstölt kolbászkarikák... Ilyen főzet kellene. Unalmas már

az örökösen és egyre ájtatosabban feltálatl krumpli-leves, Kanalazzon mindenki szájze szerint...

– És virágozzon minden virág? Ha már a Nap alá született. Miközben tudva tudjuk, hogy azért sincs igazság, mert mindenkinek igaza van.

Ami mindenkié ideig-óráig: ez az eszme. Ugy tűnik, túltettük magunkat az eszmekezeses gyermekbetegségünkön.

Létünk a szeretet és a lemondás világában folytatható.

Az előrelátást sem bízhatjuk Istenre. Bibliájának történései erkölcsstelenségét mutatják. Mert abban az időben – mondhatnám úgy is hajdanán – még nem sikerülhetett tökéletes Istent teremtenünk Csak olyant, aki apáinkhoz hasonlóan a maga igazságait gajdolja.

Sikerülhet ez valamikor?

Félelmetes volt, amikor az öregem kópésan szavalt egykor árva lány anyáknak: „Kihoztalak Téged a szolgaságnak földjéről...”

Miként lehet szimpatikus ma az öreg Úr, aki kényekedve szerint nyilatkozik, mint valamely sajátos sajtoértekezleten: „Megkegyelmezek annak, akinek megkegyelmezek, és megfizetek annak, akinek megfizetek”.

Nem, nem kellett volna ennyire emberarcúnak teremtenünk őt.

Vagyis inkább azt hiszem, ilyennek kell lennie annak, aki maga a teljesség.

Erkölc sincs romlottság nélkül, tisztátalanság kosz nélkül, egyensúly nincs ingadozás nélkül.

A hit is tagadással erősödik.

Amikor Jöcsi a Karolina tér sarki bérház alagsorából a százvalahány lépésnyi hosszú Klostrom utcán elkísérte az öreg munkabédjűkre a Mátyás király utcai kifőzdébe, mindketten nagyon éhesek voltak. Tárgyalásaik, mint általában, most is a barátságos légkörben zajlottak. Jöcsi az apja ölében ülve mindent megevett az elébe tett tényérről. Azóta is kedvenc ételle a vadas bélszín olyan csótésztával, amellyel, ha úgy tetszik, felszipkázhatja a babérleveles, bőségesen tejfelezett zöldséges vadas-mártást. Szép emlékei sorában, ahol nagy zabálások és később vidámítón szeszélyes nők előkelő helyen szerepelnek, ennek az eseménynek borús oldala is van. Ugyanis tisztán emlékszik arra, hogy a kicsi kerek, és az idő által mélyfeketére lakkozott asztalkán egyetlen tényér

volt. Koránál fogva őt sokféle előnyben részesítette az a polgári társadalom, amelyben az embereket pénzük szerint két skatulyába osztották. Ők a nagyobbik, de nem a tágasabb skatulyában foglaltak helyet, ahol a kis emberek, közepes tehetségek, szürke köznep-tömörültek.

De ennek a megkülönböztetésnek előnyeit is élvezte, mert nem kellett fizetnie a villamoson, amelyre pontosan emlékezett, hogy fényes síneken, szikrázó kerekkel időnként bekanyarodott a Kincses Város Főterre. Kiskorúként ingyen járhatott a színházba. A „magyar világ” kezdetén kaphatott a színpadról a tömegbe szórt ingyen cukorkákból, mert akkor még a felső erkélyre is jutott belőle, és minden gyermek kezébe nyomtak egyet. „Azokba a tüneményesen síkló lovas szánokba is bármikor ingyen beleülhetek, ha szüleimnek erre kedve kerekedik.” – gondolta, amikor a szűz havaktól patyolatfehér téren a csengős lovak után bámult. De szüleinek az volt a rettenetes szokása, hogy csak egyes számban mutatkoztak, és semmi hajlandóságot nem mutattak az ilyesféle szó-rakozásra. Két esztendővel később a Kismester utcai általános iskolában, tízóraizsünetben ingyen kapott cukros kenyeret. És a nem saját akaratából gázkamrába készülő padtársa vajás kenyérének felét is rendszeresen bezabálta, ebédre pedig, igen, minden áldott ebédre olyan grízes laskát kapott a kiválasztott szegény gyermekek kiváltságaként, hogy ezt a későbbi időkben ritka eledelt mindörökké megszerette. Már-már azt hitte, hogy az a világ, amelyben ocsúdott, számára új skatulyát, az ingyenes skatulyáját jelölte ki élettérül, hogy így kárpótolja a társadalom igazságtalanságaiért, és megalapozza benne az osztályharcos hajlandóságot, amely az érzékeny emberekre váró vítezkedés egyik régen közkedvelt formája volt. A vár, amelyben született, olyan falakkal dicsekedhetett, amelyek tövében, apró fűszerüzletekben, a gyerekeknek bérmentve burizsnak vagy bú-rizsnek nevezett édességet, máskor pedig „bocskorszját” osztogattak, ami savanykás-édes cukorgyári maradék-vakaraké volt. Csemege.

Szóval ott ült Szokratész ölében és elette előle az ebédet.

Éltre szóló élménynek ez se rossz.

Évtizedekkel később éppen abban az utcára néző szobában azért gyűltek össze barátai, hogy új könyvét bemutassák az érdeklődőknek. Akadt is néhány

kíváncsi olvasója. Sajtos pogácsát ettek, szilvóriumot ittak, Ursus - sörrel öblögették, de könyvből akkor nem kaphattak, mert többek között a nyomda is elfelejtkezett ígéretéről és róla.

Mátyás király akkor is másféle járt, mert az igazsággal való hálalás minden időben sok utánajárást követel, és gyakran előfordult, hogy a szivárványhoz hasonló reménysugarat sohasem ott állította, ahol ezt várták, hanem váratlan, meghökentető hites helyeken.

Szókratész persze, hogy a főtérről jött. Sötét öltönyt, csíkos nadrágot viselt, kifogástalan minőségű, saját gyártmányú bokszbórból készült, varrott rámás félcipőt, amelyre rásimult az oldalgombolós kamásli. Gesztenyebarna hajában gondos választék, szemében nyitni-kék felhőtlenesség, hangszálain Maros menti búsnóták szunnyadoztak

– Most jövök Válaszútról! – szólt jelentőségteljesen Jöcsihez, aki a jóllakottak egykedvű bambaságával bámult a grízes laskás és bocskorszijas jövőbe.

– Anyád ott sétál a nővéred apjával a Farkas utcai hársfák alatt...

Jöcsinek nem kellett több biztatás, kilenc esztendő elteltével ebben a dologban is megvilágosult.

De ott abban a patinás kifőzdében – ahol mostanában Rössner úr többek között az ő könyvecskét is haszonnal kínálja néhány megrögzött könyvmoly-nak – amikor felnézett az üres tányér mellől, azt látta, hogy Mátyás király ölében ül. A szeretett király vállára omló hajálva koszorúzott peckes orra alatt az elégedetlenség redőit viselte. Az igazságtalanság mély árkokban az ajka köré vésődött. Elégedetlen volt többek között a kolozsvári bíróval, a Kötélverő farakásait készült széthányatni, hogy újra előkerüljön a saját kezével háromszor is leírt magyar igazság.

Mátyás király hétvégeken a város közeli falvakat járta. Gondolatokkal, divatos eszmével hálalt. Abból is annyival, ami elfért elemis iskolázott eszébe. Táskánál gyalogolt, hogy a valamelyik háznál összegyűlt emberekkel szót értsen, polittizáljon. Hallgatták, igazat adtak neki, együtt lelkesedni tanultak, akár a hívők, akik hitükért szenvedtek.

Próféta volt, de nem otthon.

Szókratész, de nem a főtéren.

Templomtalan Isten, meg nem értett zseni.

Mert az éretlen gyümölcscsel ő sem tudott mit kezdeni.

(Részlet a Szerenád dobra, cantányérra és más ütőhangszerekre című regényből)

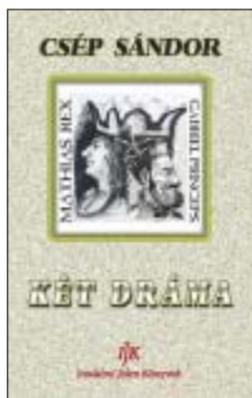
Irodalmi Jelen Könyvek A kiadóról

A szórványvidék öt megyéjét felölelő Nyugati Jelen regionális napilap mellékleteként immáron negyedik éve jelenik meg az Irodalmi Jelen, a két világháború közötti rangos Genuusz, Új Genuusz és Periszkop nemes hagyományainak folytatójaként. Az elődökkel ellentétben jóval életképesebbnek bizonyult. Az aradi magyar könyvkiadás sok évtizedes szünete után 2003 elején indult útjára Aradon az Irodalmi Jelen Könyvek sorozata, amely a régió legjelentősebb magyar könyvkiadói vállalkozásaként a helyi szerzők mellett tag teret biztosít az erdélyi magyar irodalom olyan ismert személyiségeinek, mint Szócs Géza vagy Orbán János Dénes.

A régió egyedülálló magyar kiadói vállalkozása a kortársakon kívül felkarolja az idők során az irodalmi köztudatban némiképp háttérbe szorult szerzőket is – az IJK-sorozat egyik kötete Károly Sándor Az 500-ik emelet című könyve. Fontos feladatának tekinti a kiadó a helyi és erdélyi hagyományok ápolását, ezt példázza dr. Kovách Géza Eltűnt települések Arad megyében című, előkészületben lévő munkája.

A világ legnagyobb példányszámban megjelenő magyar irodalmi folyóirata mellett működő kiadó egyre jelentősebb szerepet játszik az erdélyi magyar könyvpiacra.

Csép Sándor: Két dráma

Közelmúltunk-jelenünk sorskérdéseit tárgyalja a távoli múltba helyezve, és teszi ezt a műfaj szabályainak megfelelően. Csép Sándor nagyszerűen tud elmélkedni, eszméket ültetni, de ugyanakkor mulattatni, fülbemászó dalszövegeket írni – és mindent úgy, hogy egy pillanatra sem válik hétköznapivá.

A kötet két drámát tartalmaz. A Mi, Bethlen

Gábor erdélyi történelmünk talán legnehezebb, de egyben legtermékenyebb korszakába kalauzol. A Mátyás a vigasságos felszabadult vidámsága, tréfás anakronizmusai azt sugallják: az élet sokkal változatosabb, szebb lehet, ha van erőnk bajaink hangoztatása mellett másra is figyelni.

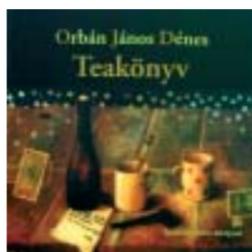
Anavi Ádám: Válogatott versek

Anavi senkit sem utánoz, de nagyon sokaktól tanult. Nem versenyzett, de a maga teremtette, szelíd pályán: győzött. Mintha gyermekektől ellesett furfanggal, naivnak tűnő ámulattal, gyöngéden gonoszkodó szellemi tű-szerkezettel, olykor meghatottságában rejtőzködő lírával.

Faludy György és Fejtő Ferenc mellett az idén 95 éves Anavi Ádám is a magyar irodalom nagy öregjei közé tartozik, a könyv utószavában Bodor Pál így ír a szerzőről: „a költő úgy tesz, mintha szinte soha nem venné komolyan magát, holott épp ellenkezőleg”. Jól példázza ezt az a kétsoros, melyet kritikusaikhoz írt: „Ha dorongját kapom csupán, / kecskerímmel csapom kupán!”.

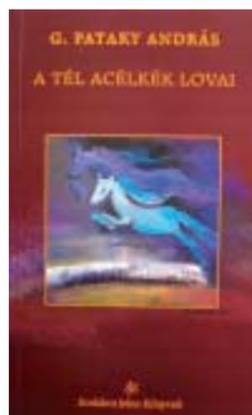
Orbán János Dénes: Teakönyv

A tiltakozók és pártolók közül ez utóbbiak „győztek”, és a harsány, kompromisszumokat nem igazán elfogadó, botrányt botrányra halmozó poeta perpetuum mobile igen hamar a kritika dédelgetett kedvencévé vált, és elborította az irodalmi

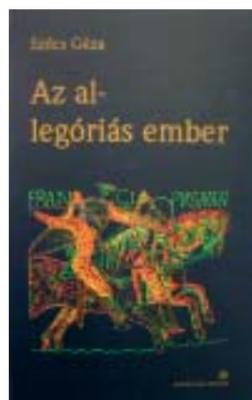
díjak, ösztöndíjak özöne. OJD-t lehet szeretni vagy utálni, de megkerülni, figyelmen kívül hagyni lehetetlen. A József Attila-díjas szerző legújabb könyve 1992 és 2003 között született, kötetben meg nem jelent verseket, esszéket, paródiákat tartalmaz.

G. Pataky András: A tél acélkék lovai

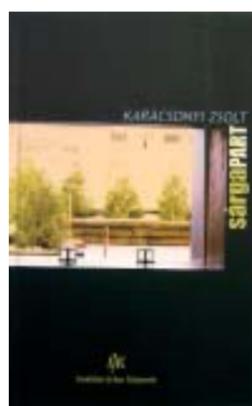
Az ötvenöt éves korában elhunyt szerzőnek ez az első és egyben utolsó verseskötete – bizonyíték arra, hogy az irodalmi centrumoktól távol is lehetséges egy izgalmas költészet létrehozása. A hetvenes évek neovavantgárd törekvései erős hatást gyakoroltak a szerzőre.

Szócs Géza: Az al-legóriás ember

„Néha ellátogatok szülővárosomba, a messzi Erdélybe. Ilyenkor/kardélre hányom apámat, öcsémet, nagybátyámat:/ aki éppen elérhető a családból.”

Karácsonyi Zsolt: Sárgapart

Mindenféle „szövegek” éktelenkednek hályogként a szemünk előtt, s ha valamilyen úton-módon sikerült eltávolítanunk őket, megelégedtünk a szerencsés kimenetelű operáció fölötti öröndezéssel. Karácsonyi Zsolt úgy suhanhat végig a „lélektől lélekig” sztrádán, ahogy csak a voltés újabb „régiek” tudnak.

„Egy-egy könny a szentelt helyre“

SÁNTHA KÁROLY

Az aradi vértanúk szobrának leleplezésekor

Tizenháromnak, nemzet milliója.
Saru-megoldva ül húsvét-napot.
Él még az Isten, aki védi, óvja
Magyar hazánkat, mely feltámadott.
Templommá lól a szabadság Golgothája.
Oltárod, a mártírok szobra áll;
A Veszta-szűz ég, szívünk imája.
Nincsen szebb élet, mint a szép halál!

Önáldozat volt a hősök halála –
Óh, Thermopyle, te láttál ilyet.
Jött Március, pacsirtának lángdalára,
Dermedt álmából a nép följjed.
Szétzúzta láncát és kardot ragadva,
Rohant csatába a honért, jogért;
Az ősök sírja megmozdult alatta,
S az ősök sírjára hajtott friss babért.

Óh, Génius, ki koszorúdba fűzted
Ama porokból sarjadt ágakat,
S félistenünknek homlokára tűzted.
Magasztalásból zengett ajakad
Magyar dicsőség, bérceidre hágtanak.
Vitézségünknek tapsolt a világ,
A mennyet, földet beragyogta lánguk,
Szövétnekünk a honszerelmi láng.

Jaj, hogy e lángra gyászt hozott Világos!
Jaj, hogy megcsorbult kardunk éle ott!
Jaj, hogy letűnt, piros vértől virágos
Csatamezőnk, szerencse-csillagod!
Karthágó romján még az ellen is sírt,
Nekünk magunknak se, volt hajn szabad.
Ily gyászt prófétánk elviselni nem bírt.
Fényes nagy lelke foszlányá szakadt.

Mentünk világgá. Jól elbujdosának,
Te is, turini aggastyán, velők.
Víttek maroknyi port sír váncosának,
Hogy arra hajtsák hontalan fejük.
Tirteusz a hont nem siratta dalban,
Tirteusz eltűnt, lantja néma lón,
Titkos fohászunk kelt egy-egy sóhajba,
Mely végig rezgett a bús temetőn.

A temetőben kik e szellem-szárnyak?
Te lengsz ott bajtársaiddal, Damjanich;
Rettenthetetlen hőse nagy halálnak,
Hogy hont szeretni benne taníts!
Eltűnök ismét, fény derül az éjre – mi látomás!
E kép a tietek!
Fák, a magasba nézünk, nem a mélyre,
Ott glóriában ég szent fejetek.

A sír megnyílván. Ének még a hamvak
Láng gyúlt ki bennük, és láng kicsap;
Kik a hazáért élnek, érte halnak.
Hú kegyelet azokat őrzi csak.
Magas példájok edz, gyújt, nagyra sarkad,
Nevők, mint eszme, szájról-szájra száll.
S zúg, mint az orkán vagy szél, sűgva halkán,
Reád mutatva, fényes Ideál!

A haza képén csüngött, óh, dicsőek,
S a szabadságán, a ti lelketek;
Gyümölcse pirkad boldogabb időnek
A mustármagról, mit vetettek.
Míg neveteknek a hon szobrot állít,
S rá koszorút és tömjént hint kezünk:
Mi és utódaink híven a halálig,
Hiszünk, munkálunk és emlékezünk.

(Vasárnapi Újság, 1889, 40.sz.)

FÁY FERENC

Kiáltás Arad felé

Bitók árnyékát hinti rám az este,
búcsúzó sóhaj hord felém a szél.
S a fák, mint holtak megnyúlt, furcsa teste
merednek rám. Az alkony mint a vér
ömlik az álmos, dérfutotta földre,
s én sírva, zúgva, mint egy jaj-darab
sikoltom át csendes őszi tájon,
hogy, mint a kín most minden szívben fájjon
ez a kiáltás, ez a szó: Arad

Arad. Legendák négy betűjű vége,
megcsúfolt út, megcsúfolt szenvedés.
Földre hulló tizenhármak vére
örök magyar sors, magyar magvetés.
Elér-e hozzánk tengerek kódén át
hősök véréből fényt kapott napod?
Elér-e hitnek ős csírájú magnak

amelyből gazdag új kalászt aratnak
égett vetésű, sápadt magyarok?

Küldd el a sírok néma kopjafáját.
E néma jelkép, hogyha mint való
hamvasztó láng még sisteregve fáj át
a vérünkön, tán mint az olvadó
folyékony érc még eggyé lesz a lelkünk,
– hisz egy-pólusú száz vagyunk –
taszítjuk egymást tébolyulva, veszve,
csahos száj, frázis, száz párt lett az eszme
Arad, nem érted? Hantta porladunk.

Romlunk, akár a szél kergette pára.
És én zihálva, mint az üldözött
sikoltom át a néma éjszakába
árnyak, halottak, holt földek fölött,
hogy mint varázs-szó, szent hitű ígéret,
mint ostya testből egy hulló darab
legyen: a hit, a bűn parányi jója,
hazátlanságunk nagy kohéziója,
az összetartó ős erő: Arad.

ADY ENDRE

Október 6.

Őszi napnak mosolygása,
Őszi rózsza hervadása,
Őszi szélnek bús keserve,
Egy-egy könny a szentelt helyre,
Hol megváltott – hősi áron –
Becsületet, dicsőséget
Az aradi tizenhárom.

Az aradi Golgotára,
Ráragyog a nap sugára,
Oda hull az őszi rózsza,
Hulló levél búcsúcsókja;
Bánat sír száraz ágon,
Ott alussza csendes álmát
Az aradi tizenhárom.

Őszi napnak csendes fénye
Tűzz reá a fényes égre,
Bús szívünknek enyhe fényed
Adjon nyugvást, békességet;
Sugáridon szellem járjon
S keressen fel küzdelmünkben
Az aradi tizenhárom.

(1898)

JUHÁSZ GYULA

Vértanúink

1918. október 6.

A föld alól, a magyar föld alól
A vértanúk szent lelke földalol:

E nagy napon, hol emlék s béke leng,
A bús bitókra hittél nézzetek!

E nap, melyért mi vérbe esve el,
Nyugodtan haltunk meg ama reggelen,

Szemünk nem látta, lelkünk látta csak,
Hisz onnan jönnek mind e sugarak;

Hisz onnan árad, új világ felett,
Szentháromságunk, mely jövőt teremt:

Szabadság minden népnek, aki él,
S halni tudott egy megváltó hitér,

Egyenlőség, hogy Ember ne legyen
Mások szabad prédája, becstelen.

Testvériség, mely át világokon
Kézt fog a kézbe hisz mind, mind rokon.

Ó, magyarok, ti élő magyarok,
A halhatatlan élet úgy ragyog

Rátok, ha az egekbe lobogón
Igazság leng a lobogótokon,

Az Igazság, mely tegnap még halott,
Világ bírójaként feltámadott.

A népek szent szövetségébe ti
Úgy lépjetek, mint Kossuth népei,

A föld alól, a magyar föld alól,
A vértanúk szent lelke dalol.

(1918)

„Akkor írni erény volt és megmagasztosulás”

A száz esztendeje elhunyt Jókai Mór és a Bánság

Vastag gyászkeretben közölte 1904. május 7-i számának első oldalán a Délmagyarországi Közlöny a szomorú hírt, hogy 81 esztendő korában Budapesten örökre lehunyta a szemét a magyar prózairodalom kimagasló alkotógyénisége, Jókai Mór. A halál beálltának részletes leírása s az országos részvét megnyilvánulások ismertetése mellett Temes vármegye főhivatalos lapja nyomban közölte a felelős szerkesztő, Osztie Andor Jókai Temesvárott. *A magyar színház megnyitása* című írását is, amelyik az írófejedelem 1885-ös temesvári látogatásának emlékét idézte fel. Másnap, 1904. május 8-i számában újra közölte a tájegység legtekintélyesebb újságja Jókai Mór 1885. október 4-én a temesvári Ferenc József Színházban, a magyar főszezon ünnepélyes megnyitására írt és Gerőfy Andor színgazgató által elmondott prólógusának szövegét. Megjelentette az új-ság Zempléni Árpád és Révész András Jókai halálára komponált gyászadalait is. A Bega-parti város másik magyar nyelvű újságja, az 1903-ban alapított Temesvári Hírlap, a főszerkesztő Bíró Pál nekrológiát közölte. „Szelíd és mélyreható volt egész irodalmi működése, mint jószágos két szemének tekintete – összegezte véleményét Bíró Pál. – Szelíd és mélyreható. Egy tisztább, ideálisabb kort visszatükrözőtető hatalmas irodalom az, amelyet Jókai szelleme nekünk örökbe hagy. Mélyreható, amelynek minden sora utat jelez egy jobb jövő felé, amelynek kepei tükröi képet mutatnak arról, milyen legyen az ember jelleme, célja, ideálja, hogy nemzete szebb jövőjét élékészítse. Mélyreható, amelynek hatása bár ideig-óráig csökkenhet, bár a világot mozgató hullámváza során ideig-óráig veszíthet hatásából, de mint egy örök memento, egy majdan újból feltámadásra vágyó szebb, ideálisabb kor előtt utat mutat és jelzi, hogy a Kárpáthy Zoltánok, az Aranyemberek és az új földesurak mezségében milyen virágok nyílnak a boldogulásra... Ne sirassuk Jókait. Ő még nem halt. Ő él. Él és élni fog mindörökké”. Tág teret szenteltek hasábjaiakon a népszerű magyar író halálhírének és temetésének a Bánság fővárosában megjelenő német nyelvű napilapok is: a Temesvarer Zeitung, a Südungarische Reform, a Neue Temesvarer Zeitung stb. A Bega-parti város – amely 1893-ban díszpolgárává választotta Jókai Mór – képviselőtében Geml József főjegyző, polgármester valamint Szabolcska Mihály költő, református lelkész, az Arany János Társaság társelnöke utazott fel Budapestre s vett részt a regényíró temetésén. A Temesvári Társaság küldöttségének Steiner Ferenc országgyűlési képviselő, Kimmel Ignác, Tauber Henrik és Schlichting János volt a tagja. Megemlékezett Jókai Mór haláláról 1904. május 16-án megtartott ülésein a temesvári Arany János Társaság is: a kiváló történettudós, az irodalmi egyesület elnöke, Szentkláray Jenő méltatta az elhunyt író egyéniségét és korszakos jelentőségű munkásságát. A Krecsányi Ignác vezette temesvári színtársulat, amely a nyári hónapokban a Budai Színikörben játszott, a nemzeti gyász napjaiban felújította az Aranyember című Jókai-regény színpadi változatát.

A hírlapíró, lapszerkesztő és helytörténész, Osztie Andor, aki hosszú évtizedekre a temesvári Jókai-kultusz egyik legkitartóbb s legbuzgóbb letéteményesévé vált, 1904. május 7-én a Délmagyarországi Közlöny hasábjain közölt írásában felidézte Jókai Mór 1885-ös temesvári látogatásának fontosabb mozzanatait, eseményeit. „Az ünnepségek sorozata egyébként a város törvényhatóságának díszgyűlésével kezdődött, melyen Jókai Mór is részt vett, aki Tisza Kálmánt, az akkori miniszterelnököt is képviselte. A díszgyűlésen néhai Ormós Zsigmond főispán arcképét leplezték le, születésének hetvenedik évfordulója alkalmából. Az ünnepi szónok dr. Telbisz Károly polgármester volt, aki szokott ékesszólásával méltatta a Lipót-rend középkeresztjével és a Szt. István-rend kiskeresztjével immár kitüntetett főispánt – idézte fel a történeteket Osztie Andor. – Jókai, aki a főispán vendége volt, az előestén meglepetésben is részesült. A Filharmóniai Egylet Pummer Ágost vezetése alatt szerenaddal tisztelte meg a költőt, aki lelkes beszédet intézett a dalosokhoz”.

A magyar játékszín főszezonjának ünnepélyes megnyitására, felavatására érkezett Temesvárra Jókai Mór, ahol pártfogóját Gerőfy Andor színművész biztásként a társulat irányításával. A kultúrtörténeti jelentőségű eseményre szombaton, 1885. október 3-án délután került sor. A Ferenc József Színház nézőtere ünnepi díszben pompázott. A díszpáholyban Ormós Zsigmond főispán társaságában megjelenő Jókai Mór hangos éljenzéssel fogadta a közönség. A színtársulat vezetője, Gerőfy Andor színész-igazgató, „művészi eszméit adta elő” Jókai Mór alkalmi verses prólógusát, amelynek elhangzása után hatalmas ováció közepette jelent meg Jókai a színpadon. Temesvár szabad királyi város nevében Tedeschi János,

Tárczay Gyula, *buziási Eisenstädter Ignác*, Baader Henrik és Steiner Ferenc tanácsosok babérkoszorút nyújtottak át az írónak, akit Temesvár közönsége és magyar színművészei nevében Nagy László városi szenátor köszöntött. Viharos taps, percekig tartó éljenzés fogadta a függöny előtt megjelent író, aki a színpaddal szemközt, emeleti díszpáholyból nézte végig az ünnepi alkalomra összeállított egyveleget, amely Barna Iván színházi karnagy nyitányát, a Molnár György főrendező által *A magyar Thália üdvözlése Temesvár város közönségéhez* címen színpadra állított nagyhatású allegorikus képet, amelynek aláfestéseként a színtársulat tagjai Liszt Ferenc *Királydal* című szerzeményét énekelték, Erdélyi József énekes-táncos népszínművét, *A leánykerőt* valamint a *Donna Juannita* című két felvonásos operettet ölelte fel, foglalta magába. A színpadi produkciókban főként Gerőfy Ilka, Erdélyi Marietta, Prielle Kornélia, Balogh Árpád, Molnár László, Kiss Mihály és Kendi Gusztáv tüntették ki magukat.

A fényes fogadtatást követően alig pár hónappal, amikor bebizonyosodott, hogy pártfogója, Gerőfy Andor színgazgató nem képes beváltani a hozzáfűzött reményeket, nem állottak nyílt jelentés küldeni az ünnepelt írónak a temesvári színház siralmas helyzetéről. A méltatlankodó panaszlevelét szövege a Délmagyarországi Lapok 1885. december 22-i számában is napvilágot látott. Különös véletlen, hogy épp első és utolsó temesvári időzését követően, 1885. október 24-én, Johann Strauss hatvanadik születésnapjának az előestéjén került először színpadra a Theater an der Wien deszkáin a *Cigánybáró* című operett, amelynek szövegkönyvét J. Schnitzler Jókai Mór novellája alapján írta, s amelynek cselekménye a Délvidéken játszódik. 1885-ben hagyta el a nyomdát Jókai A kiskirályok című regénye, s újabb kiadásban jelent meg az 1872-ben befejezett *Az aranyember*, amelynek színtere az Al-Duna s a Senki szigete. A tragikus sorsú Rudolf trónörökös kérésére Jókai Mór elvállalta a nagyszabású könyvsorozat, *Az Osztrák-Magyar Monarchia* írásban és képban magyarországi részének szerkesztését. A sorozat utolsó kötetét 1901-ben látott napvilágot. Temesvár mindmáig

legkiválóbb polgármestere, a kerekén másfél évszázaddal ezelőtt született Telbisz Károly a város törvényhatósági bizottságának 1893. június 26-án megtartott ülésén lendületes szavakban méltatta a kiváló író érdemeit, s indítványára a testület tagjai egyhangúlag, kitörő lelkesedéssel a feszes ritmusban fejlődő és gyarapodó település díszpolgárává választották. A Gyárvaros egyik új – a Városligetből a Coronini térre vezető – utcáját pedig Jókai Móról nevezték el. Az utca 1920-ig viselte a nagy magyar író nevét, a Trianoni békediktátumot követően a román drámaíró és publicista, Ion Luca Caragiale nevére keresztelték át. Pedig 1885. október 4-én délután gróf Degenfeld-Hofburg Kristóf altábornagy, hadtestparancsnok és szépséges felesége, Ormós Zsigmond főispán valamint Ribáry József miniszteri tanácsos társaságában megtekintette a Bega-parti város első nyilvános parkját, amelyet a Gyárvarosba vezető út mentén alakítottak ki és rendeztek be. Temesvárt felkereső nagy magyar író tiszteletére a 29. gyalogezred zenekara szabadtéri hangversenyt tartott. Jókai Mór temesvári látogatásának és szereplésének hajdani krónikása a következőképpen összegezte benyomásait, végkövetkeztéseit: „...a szívekbe úgy vésődött itt Jókai alakja és emléke, hogy generációk fognak elmúlni, míg a lezajlott néhány óra édes mámore szőfőszlik, s míg ismét megszokjuk, hogy ő többé nem egészen és kizárólag a miénk”.

Szellemesen ríposított Jókai Mór a Temesvarer Intelligenzblatt szerkesztőjének, Strasser Moritz ügy-

védnek hozzá címzett epéskedő levelére, amelyben példázta a Jókai példája nyomán meghonosodott Mór keresztnevé elterjedését, általánossá válását Magyarországon, azt javasolta az írónak, hogy írja a nevét magyarosan egyszerűen „Szerecsennek”. Politikusként 1892-től Jókai Mór az oravicabányai kerületet képviselte a magyar országgyűlésben. Az író elhunytának tizedik évfordulóján, 1914. május 7-i számában azt nehezményezte s tette szövé a Délmagyarországi Közlöny munkatársa, hogy a magyar prózairodalom nagy klasszikusa még mindig jeltelen sírhantban nyugszik, hogy nem emelték írói és emberi nagyságához méltó síremléket földi maradványai fölé.

Jókai és Temesvár címen idézte fel a magyar regényirodalom klasszikusa bánsági látogatásának eseményorát Osztie Andor a Temesvári Hírlap 1925. február 19-én, az író születésének 100. évfordulóján kiadott emlékszámban, amelyben többek között Jókai Mór korábban nyomtatásban meg nem jelent az utolsó csatár című „beszélyét” is megjelentették. A Tabéry Géza és Incze Ernő szerkesztésében a 100. évforduló tiszteletére *Jókai Erdélyben* címen Nagyváradon megjelentetett elegáns kivitelű díszkiadványban ugyancsak Osztie Andor tekintette át a magyar prózairodalom halhatatlan klasszikusa 1885-ös bánsági látogatásának emlékeztető mozzanatait. Az Asztalos Sándor szerkesztette Temesvári Hírlap 1925 első hónapjaiban több tucatnyi Jókairól szóló írást közölt a száz esztendeje született Jókai Móról – Kalló Gábor, Bach Gyula, Draskóczy Ilma, Osztie Andor tollából. Felkereste a lap egyik munkatársa „az örökön élő Jókai” özvegyét, Grosz (Nagy) Bella színésznőt is, s közölte az író nevelt lánya, Fesztyné Jókai Róza Jókai szemé című írását. A Temesvári Hírlap publikálta elsőként Jókai Mórnak 1853. január 22-én Majtényi Flórának címzett levelét, amelyben a fiatal költőnőtől kéziratos kérvénye lapja, a Delibáb számára, mintegy irodalmi programját is körvonalazta, megfogalmazta: „...nekem egyedüli érdekem irodalmunk felvirágoztatása s legtisztább örömem egy szép tehetségnek tért nyithatni, melyben szelleméhez méltó helyet foglalhasson el s azon ösztönben, mely engem minden szép jövőt ígérő ifjú költőt kedély felkeltésére indít van valami a családi érzelemből, megszóltam az ifjú irodalmat úgy tekinteni, mint testvéreim körét, kiket én, mint idősebb testvér, buzdított, ha csüggednek, védek, ha bántanak, kibékítenek, ha egymásra neheztelnek”. A Temesvarer Zeitung 1925. február 18-i számában a német-magyar avantgardista költő, Reiter Róbert írt hosszabb esszét Jókai Móról születésének centenáriuma alkalmából. A Fekete Mihály vezette temesvári színtársulat az évforduló tiszteletére színpadra vitte Jókai Mór *Fekete gyémántok* című regényének dramatizált változatát. Az 1953-ban megalakult Temesvári Állami Magyar Színház 1970-71-es évadában Kóra Ilona rendezésében színpadra vitte Jókai Mór *Bolondok grófia* című vígjátékát. Több mint három évtizede Jókai hőseinek immár nem jutott hely a temesvári színpad deszkáin. Regényeit a Bánságban is csak egyfajta „nemes ponyvaként” olvassák az újabb nemzedékek. Halálának centenáriuma alkalmul kínálkozik arra, hogy elkezdődjön Jókai remekműveinek újabb reneszánsza. A magyar romantika legnagyobb és legtermékenyebb alkotógyénisége tökéletesen tisztában volt azzal, hogy hosszú élete során nem hiába szegődött az eszményítés, az irodalmi idealizmus szolgálatába. „A történelmet épp úgy ismerem, mint az ún. veristák, én is tudom a társadalom szennyeit, de tagadom, hogy ami szép, nemes, az nem volna igaz, a honszeretet, a nőesség s a férfi becsületérzése – summázta írói munkássága vezéreszméjét egyik halála előtt két esztendővel elmondott beszédében. – Az életből vettem ezeket s ezek képezik a regulát, a szenny a kivétel. Így tanultam és így tapasztaltam s ez az én meggyőződésem”. Oly korban élt, amelyben az írás még a pallérozottság, az erény és a megmagasztosulás nemes kategóriájába tartozott. **SZEKERNYÉS JÁNOS**

A Jókai Mór összes művei című, jubileumi nemzeti díszkiadásban (1894, Budapest) jelent meg egy írói vallomás, amelyből az alábbi részletet kiválasztottuk.

JÓKAI MÓR

Negyven év visszhangja

Tavaly múlt negyven éve annak, hogy a legelső elbeszélésem az olvasóközönség elé került. A címe „Is-tenitélet”. Pályamű volt: „egy” arany jutalmat nyert s megjelent a „Tavas” című almanachban. Azóta nagyon sokat írtam: hogy mennyit? Magam

sem tudom megmondani. Körülbelül ilyenformán állnak az adataim: Az Atheneumnál van 66 kötet első kiadásbeli újabb munkám: a Franklin-társulatnál 112 régebbi, népszerű kiadásban: Pfeiffer István kiadónál (a most sajtó alatt levővel) 50, Révai testvérekénél 7, Stampfel Károlynál 6, Ráth Mórál 2, Abafinál 1. Saját kiadásomban 7. Azonkívül 4 kötet költemény, 4 kötet színművek, 2 kötet Magyar Nemzet története, az Üstökösben, Honban szörványosan megjelent mindenféle apróbb munkáimat adom ráadásba.

Hogy lehetett ennyit összeírni? Legelőször is az rá a válaszom, hogy negyven év szép idő!

Azután pedig kicsoda negyven év! Négy olyan különböző korszak egymásutánja, melynek minden eszmeijárása különbözik, elüt a másiktól.

Gyermekkorom emlékei visszahatolnak egész a napoleoni világharcok korszakáig: a magyar insurrekcióig. Apám maga is ott verekedett Győr alatt a francziákkal, mint nemesi hadnagy. Még én láttam azokat a nyugalmazott huszárfőstrázsamestereket, a kik egy elvesztéttel golyóval a lábukban, s azokat a nagy vállalkozókat, a kik egy (nagyon is elvesztéttel) millióval a zsebükben jöttek haza a világháborúból, hallgattam a történeteket a mikben

maguk is résztvettek, a „kend az Alvinczy?” adomáját (a sárkánytalan puskával), a „retirálj, Komáromig meg se állj!” gúnydalát: a mesés korszakot, a mikor Komáromban volt az udvar! Még láttam azt a csodaszép hölgyet, a kiról az „Aranyember” legendája szól: egykor császári kegytől fölmentve, aztán ellefedve, megvénülve...

Petőfi befolyása nagy tényező volt pályám kezdetén. Az ő fényes sikerei buzdítottak engem is. Bámulói voltunk mind a ketten s francia romantikusoknak, azután Shakespeareknek, Byronnak, Shelleynek – első műveimen észrevehető Hugo Viktor és Sue Jenő bálványozása, csak a humorisztikus munkáknál érvényesül valami önállóság. Kerestem a rendkívüliségeket, a soha meg nem történteket. Ambitóm volt, olyan helyeken járn, a hol még pegazus patkója nyomot nem hagyott...

Jöttek aztán az 1848-iki martiusi napok. Akkor kezdtem lenni huszonhárom esztendő. Hogy mit csináltunk ezeken a napokon, az más lapon van megírva: annyi bizonyos, hogy a forradalom egész más irányt adott az eddigi költői működésnek.

Engem is ragadott magával Petőfi, mint Phaetont a világyujtató napszekér...

És mostan, legvégül, hadd szójak rólatok, leg-hívebb munkatársaim, segítőim, gyamolítóim: édes, szép zöld fáim! A kiket ültettem, magjáról neveltem, ójtva idomítottam: égnek emelkedő földi társak. Ti tudjátok, mennyit utdatogtok nekem? Mennyi gondolatot hullattatok alá virágaitokkal? Hányszor kerestem nálatok eszmét, felüdülést? Mennyi álmot, ábrándot árnyékoltatok be? Egész világ üldözése ellen hogy rejtettetek el? Szívnek nehéz háborgásait hogy csendesítettétek el? Ha egyszer valaki idejőn, azt kérdezni, miért tudtam többet dolgozni nyáron, mint télen, mondjátok el neki, hogy ti is ott voltatok akkor.

A szabad természet volt az én sokatírásomnak legfőbb, legmélyebb titka! Írtam Budapesten, 1883. május 29-én.

Színház

Resner, a dilis

Február végén mutatta be a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata Hatházi András *A dilis Resner* című drámáját, amely a két évvel ezelőtt, a vásárhelyi színház és a Prospero Alapítvány által közösen meghirdetett ERDRAMIL (Erdélyi Magyar Drámapályázat a Millennium jegyében) pályázat fődíját nyerte el. Ha megtehető ezzel kapcsolatban egy kis kitérő, akkor leírnám, hogy alapvetően örömmel kéne fogadnunk ezt és remélhetőleg ezeket a kiírásokat, amelyek a drámaírás támogatását tűzik ki célul, hiszen tapasztalatok mutatják, hogy drámai művek nem jönnek létre csak úgy. Minden más műfajnál kényelmelenebb és nehezebben kelendő a dráma, ráadásul a szerző, szemeit a lehetséges bemutatásra függesztve ír, motiváció hiányában pedig kevés azon alkotók száma, akik belevágnak egy ilyen kalandba. Ugyanakkor bonyolultabb feladat is ez annál, mint hogy egy pályázat lehetősége garantálni tudja a színház számára valóban értékkel bíró szövegek létrejöttét, hiszen drámairodalmi és nehezebben megszerezhető, mert helyhez kötött, színházi műveltséget is feltételez a drámaírás: különben az akció kimerülhet a prózai szöveg megtévesztő tördelésében, mint ahogyan az sok alkalommal történt. Ez utóbbi eset nem vonatkozik a Látó 2002. augusztus–szeptemberi számában megjelent három díjazott drámára, közöttük a fődíjas *A dilis Resnerre* sem, amely szöveg világossá teszi, hogy színész-szerzője úgy ismeri a színpadot, akár a tenyerét. És az a színpadi tényér, amelyről itt szó van, ha szabad visszaélnem a képzavarral, az erdélyi magyar színház fősodorát mutatja fel, amely a lélektani realista hagyományú színjátszást jelenti. Hatházi András drámája nem csak ehhez a színpadhoz kötődik szorosan, hanem a legtöbb kortárs (posztmodern) drámatól eltérően (amelyek többsége mítosz-átiratokkal, a drámai műfaji sajátosságok kijátszásából adódó játékokkal és a reflektált szövegszerűséggel foglalkozik, egy szöveg-mögötti és valóságú drámai világ megkonstruálása ellenében), furcsa módon a század első felében íródott szövegek atmoszféráját és tematikáját idézi: egy íróniával ellensúlyozott, ám alapvetését tekintve patetikus keserű világot állít elénk, telis-teli sorstragédiákkal, rosszindulatú emberekkel és titokban verselő dilettáns poétákkal.

A történet maga a második világháború utolsó napjaiban játszódik, pontosan az oroszok bejövetelétől egy nappal, egy erdélyi kisvárosban, péntek déltől szombat délig, mintegy kacérokodva az arisztotelészi szabályokkal. Az előadás két középponti intrikus-figurája, Barta Jani (Sebestyén Ábá) és Lázár Bandi (Ördög Miklós Levente) mézárások, akik megsejtve a boltosfeleség Margit (B. Fülöp Erzsébet) Resner, a falubeli községmester iránt érzett szerelmét, elhatározzák, hogy „befüstölnek” egy kicsit Resner vagonlásába, mert az ugye, a férjnek is jól jön. Közben Rázmány Ferkó (Zayzon Zsolt), a városka csendőre Bede Klárinak (Berekméri Katus), Schielleék boltoskisasszonyának udvarol, nem is gyanítjuk, hogy a lány Resner szeretője már egy ideje. A két mézárós füstölési akciója tragédiába torkollik: Klári bennég a vagonban. Resner holtan találja egy hídon és az ellenség elől menekülő német századost, Günther von Regensdorft (Kilyén László), akit ideiglenesen a boltosházaspárnál szállásoltak el, agyonlövik a bevonuló oroszok.

Az előadás címszereplője, a dilis Resner, aki egy elhagyott vagonban lakik és akinek külön személyéhez kisebb mítoszok és legendák tapadnak (Amerikából jött haza; kém, aki a vashíd nittszegein távírózik az amerikai elnöknek), nem jelenik meg a színen, ugyanakkor meghatározza a történetet és annak minden szereplőjét. Láthatatlansága tükörszerűvé teszi őt: a rá irányuló szerelmi vágyak és ellenséges indulatok visszahárulva az érzelmetulajdonosokra az ő arcukat teszik jobban láthatóvá. A szereplők karakterfigurák, a színészi játék minden esetben a karaktereség parodisztikus jellegét is kiemeli, de nem kerülnek ez által idezőjelbe: az érzelmi dimenzió fontosságát és komolyságát a kidolgozott pszichológiai játék erősíti meg.

Margit, ez a karikás szemű és madárcsontú nő mindenestől boldogtalan feleség, akiről szinte lesír a szeretetesség, a melegség utáni vágy; lelki instabilitása gyönyörű kinezetikus jelenséggé alakul: gyorsan és hisztérikusan mozog és koreografált egyensúlyzavara okán minden pillanatban el tudja hitetni a nézővel,

hogy a következő mozdulat lesz az, ahol vagy elesik, vagy eltör valamit. Nem feltétlenül szerelmet, hanem szeretet, bármilyen barátságos emberi közeledést olyan mértékben igényel, hogy szinte kivirágzik attól a lehetőségtől, hogy párbeszédbe elegendhet valakivel. Mint a békés időszakok terülj-terülj asztalkáját, úgy rántja elő az eldugott bútorokat és becsomagolt porcelánkészletet, amikor álmatlanságára hivatkozva éjjeli beszélgetést kezdeményez az ezredessel élete emlékeiről és vágyairól.

Vele ellentétben férje, Schielle Lajos (Kárp György), a megtestesült egyensúly, bár ez sem boldogságból fakad: természete komoly, mesterséges, kimért, érzelemmentes és persze boldogtalan. Schielle a kötelesség embere, aki bármilyen célozgatás ellenére az emberi méltóságérzet és tisztelet törvényei szerint jár el: amikor megtudja, hogy kigyulladt Resner vagonja, rögtön a tüzet oltók segítségére siet. Felelősségérzete nem csak felesége biztonságának megteremtését, de Bede Klári húga épségének megővésére is kötelezi. Günther – aki ösztönösen nyílik meg mind Margit mind Schielle előtt – katonai egyenruhája alatt művészetbarát és fájó lélek lakozik, aki megfáradt a háborúban és az életben, de ezt öniróniával kezeli. Jól kidolgozott szerepek a mézárós-párosé, primitív szemtelenségük, buta és oktalan rosszakarásuk, agresszivitásuk valóban hatásos a színpadon. Nem tudni, miért teszik, amit tesznek, rosszindulatuk valahol a csínytevés és a gyilkosság közötti mezgyén mozog: ártalmatlanságuk ellen azonban senki nem védekezik. Noha végtelenes el-elzárják magukat és célzásaik is világosan érthetők félre, Margit egy jelenetben mégis bekötözi a gyújtogatásban megsebesült Lázár Bandit. A két intrikus jelenetenkénti előbukkanása és eltűnése meghatározza az előadás ritmusát és feszültségét.

Bede Klári tipikus jószándékú, nyíltszívű lány, aki tervekkel van tele: babakelengyét köt a pult alatt, iskolát tervez a városnak, és boldog életre készül. Rázmány Ferkó, az udvarlójára, aki csakis miatta öltötte fel az egyenruhát naiv, kamaszos fiú, aki szerelmi indítatású verseket ír Klárihoz.

Az előadás hangsúlyozottan rideg környezetben játszódik (díszlettervező: Dobre-Kóthay Judit): a stúdióterem színpada Schielle Lajos vegyeskereskedő és egyúttal temetkezési vállalkozó boltját reprezentálja. A színpad bal oldalán található pult akár komor tanári katedrának vagy még komorabb bírói pulpitusnak is elmenne, a pult mögött egymásra halmozott barna kartondobozok takarják el a Schielleék magánlakrészébe vezető folyosót. A színpad jobb oldalán pár fakoporsó és homokzsák található, a színpad mélyét törött és poros kirakatúveg határolja: mögötte a bizonytalan utcai sötétség. Minden tárgyat és gesztust meghatároz a fenyegetettség tudata, az állandó készenléti állapot, a háborús élet természetes ritmusa.

A színpad kiemelt jelentőséget nyer az előadás folyamán, hiszen nem történik díszletváltás és így ez a kép szinte beleég a nézők szemébe. A hely változatlansága, börtönszerűsége a szereplők közötti viszonyok szempontjából is jelzésértékű. Egyfelől egy

Kárp György és Kilyén László

kiüresedett és formális házasság perspektívátlan-ságát teszi plasztikussá, amelyből Margit, a feleség, akár egy kalitkából (babaházból?)... ki sem teszi, teheti a lábát, hiszen egy jelenetben a férj a biztonság érdekében kívülről zárja rá az ajtót; akik a külvilághoz kötnek a nő, sorra mind elmennek vagy meghalnak. Az előadás utolsó jelenete azzal ér véget, hogy Margit és Schielle kettesben maradnak, mintegy magukra zárva saját történetüket. Másfelől olyan hely ez, amely nem is intim, nem is teljesen köztér: egy olyan publikussá tett (akár önkarakterből és üzleti szándékkal, akár a hatalom által, egy tiszt elszállásoltatásának céljából) magánterület, ahová bárki bejöhét.

Mindenfajta komorság ellenére, amelyet a színpadi világ és a jelmez sötét színei is megerősítenek, az előadás világá nem nélkülözi a groteszk és ironikus humort, amely nem csak a szellemes párbeszédében, a többértelmű kiszólásokban, a célozgatásokban, de a kétélű szituációkban is megnyilvánul. De az alapvetően komor tónusát az előadásnak nem játssza ki a parodisztikus hangvétel, így például a két részt záró szomorú-giccses költeményre (az egyik Rázmány Ferkóé, és ő maga olvassa fel Klárinak, a másik az ezredesé, és Margit olvassa fel az előadás utolsó szavaiként) nem érkezik reflexió: legitím részei ezek az előadás világának. A komorságról maga a szerző így ír a műsorfüzetben:

„Vannak, akik azt mondják, sötét. Igaz, az árnylatban nem tudnak megegyezni, de mindannyiuknak erő ad a sötét-közösségtudat.

Vannak, akik tudják, hogy ártalmas. Lehet, hogy sötét is, de nem ez a lényeg. Mert legalapvetőbb tulajdonsága a veszedelem, amely minden porcikájában ott leselkedik, ellenünkre tör, és irtani kell még magjában is. Az már egyáltalán nem fontos, hogy a szívet támadja meg legelőbb. Vagy a tüdőt. Vagy a májat. Nem, a lelket.

Másrészt viszont, ha eltekintünk a sötét veszedelmétől és megfontoltan közelítjük meg, ráébredünk, hogy velejében inkompatibilis. Ki- és megvetendő. Az említett megnyilvánulások pedig csak álcázzák a súlyos összeférhetetlenséget, a probléma eredetét

Berekméri Katus és Zayzon Zsolt

tusolják, félrevezetik a jóhiszeműeket, és felfalják, megsemmisítik a környezetet. Való igaz, hogy a végleges megoldás célra vezetőnek tűnik, de sokkal sikeresebb a mellőzés. Az elegáns tudomásul-nemvétel. Az autentikus értelmiségi álláspont. Isten őrizt, hogy széttapsuk!”

A dilis Resner fő dramaturgiai elvének a félreértések és áthallások klasszikus technikája mutatkozik: ez működteti a matematikai pontossággal felépített drámai szerkezetet, ez teszi lehetővé a konfliktust, határozza meg a jelenetváltásokat, ez adagolja szakszerűen a néző számára elégséges információt ahhoz, hogy egy pillanatilag elhitesse vele egy olyan helyzetet, amit a következő jelenetek meglepetés-szerűen cáfolnak meg (példának okáért jó sokáig nem gondolnánk arra, hogy Bede Klári Resner szeretője). Ezek a változások más fénybe helyezik a történet és a szereplők közötti viszonyok újabb konfigurációját mutatják, hogy végül, mintegy csattanójaként az egészet, egy gyermekszereplő – obligát ártatlanság- és kíméletlen igazmondás-szimbólum – leplezze le a valódi történetet. Ungvári Zrínyi Ildikó a drámáról írva nem véletlenül említi a szerző nyilvánvaló színpadismeretét és drámatechnikai tudását, jöjjön ez az, amely kínos helyzetbe hozza az értelmezőt: a sokszor rutinszerűen működő cselek mintha magának a szövegnek állítanának (és lehet, hogy kikerülhetetlen) csapdát és ezért a lélektani realista stílusban írt dráma figurái helyenként sokkal inkább tűnnek e dramaturgiai mechanizmus áldozatainak, semmint hiteles hús-vér figuráknak. Ami önmagában véve nem gond, csak úgy tűnik, a szöveg inkább elleplezni szándékosan ezt, semmint kijátszani.

Parászka Miklós rendezése, bár kihasználja a szöveg ironikus játékosságát és úgy a kidolgozott színészi játék, mint a vizualitás szempontjából kifogástalan, egy olyan előadást hoz létre, amely a dramaturgiai szöveg szituációinak minél pontosabb visszaadását tűzi ki célul és meghagyja ezt a történetet a maga zártágában. Ezért aztán óhatatlanul felmerül az a banális, ámde fontos kérdés, hogy mi köze a nézőnek ezekhez a huszadik század első felében zajló sorstragédiákhoz és be nem teljesülő szerelmekhez? Mi köze a nézőnek ehhez a történethez? Hivatkozhatnánk persze itt az emberi szenvedés, az emberi természet alapvetően reménytelen (vagy, ahogyan maga a szerző fogalmaz a műsorfüzetben: reménytelen menthetetlen voltára), a be nem teljesült szerelem és félresiklott életek örök problematikájának létére, ami jogos és lényeges ellenérv, csak azt gondolni vélem bajosnak, hogy ezeknek a modalitásai függetlenek az időtől. Egészen egyszerűen: nagyon másként gondolkodunk (vagy ne általánosítsak: bár ekkor még mindig a saját esztétikai élményem forog a kockán!) nem csak a tragikusról, mint olyanról, hanem a házasságról, a szerelemről és hát az emberi rosszindulatról is. Bár mindezek a kérdések feltehetőek a drámával kapcsolatban is, a fontosabb számomra az lenne, hogy az előadás hogyan válaszolná meg, ha egyáltalán felvetné ezeket a kérdéseket.

Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulat, 2003/2004 évad
Hatházi András: *A dilis Resner*. Rendező: Parászka Miklós m.v. Díszlet- és jelmeztervező: Dobre-Kóthay Judit. Dramaturg, zenei szerkesztő: Budaházi Áttila m.v. Rendezőasszisztens: Máthé Erika e.h. Szereplők: Berekméri Katus, B. Fülöp Erzsébet, Kárp Andrea Krisztina m.v., Kárp György, Kilyén László, Ördög Miklós Levente, Sebestyén Ábá, Tatai Sándor, Zayzon Zsolt

VARGA ANIKÓ

Mozi

Az elmúlás vidám esztétikája

– Halálábrázolás Quentin Tarantino filmjeiben –

„BUMM... BUMM...

Egy: hogy biztosra menjen.

Kettő: mert jó érzés.”¹

A halál azon társadalmi, kulturális és ontológiai kérdések közé tartozik, melyek az emberiség kezdete óta foglalkoztatnak bennünket. Sőt, mondhatnánk, hogy a halál valójában nem más, mint az emberiség legnagyobb problémája, amely a civilizáció fejlődése során fokozatosan egyénivé vált. És mint ilyen, a töle való félelem is egyénenként alakít ki ösztönös védekezési mechanizmusokat. Ez a védekezés pedig legtöbb esetben úgy nyilvánul meg, hogy elhittjük magunkkal: mindez nem velünk, csakis mással történhet meg. Az epikurosi mondat ismét érvényessé válik: „A halál nem tartozik ránk.”

Mármost, hogyan lehetne közelebb kerülni a halálhoz? A racionalitás határain belül nem lehet olyasmit elképzelni, hogy valaki visszatér odaátról és mesél a megfoghatatlannal. Kézzelfogható élmény a halálról tehát nincs.

Mi marad tehát? Mivel a halálhoz kapcsolódó képzetek élményjellegűek, a művészet az egyetlen közeg, mely pótolhatja a fellépő kulturális hiányt. És ha már a művészetekhez fordulunk segítségért, akkor talán legindokoltabb a hetedik művészetre odafigyelni. A film ugyanis az a közeg, amelynek rendelkezésére áll a legtöbb és leghatásosabb kifejezőeszköz, amely által hozzáférhetővé válik a megfoghatatlan és átélhető lesz a megmagyarázhatatlan.

A filmművészet születésétől máig számos alkotás foglalkozik a halál tematikájával. Elég, ha csak a francia új hullámra, vagy Ingmar Bergman és Peter Greenaway filmjeire gondolunk, nem is beszélve a kommersz és a tömegfilmek műfajáról.

Valóban szükséges egyfajta megkülönböztetés az eltérő halálábrázolás módokat illetően, mert a filmművészet is létrehozta – akárcsak az irodalom – a maga arisztokratikus és populáris regisztereit.²

Igy Bergman *Hetedik pecsétjét* nem sorolhatjuk egy kategóriába, mondjuk, James Cameron *Terminator*-jával. Pedig mind a kettőben szó van a halálról, csupán más szemzőből.

Mégis, a filmművészet kitermelte a maga „fenegyerekeit”. Hogy kit illethetünk ezzel a jelzővel? Nos, leginkább azokat a rendezőket, akik képesek voltak újat hozni, lehetőleg akkor, amikor minden elsekélyesedett, ezáltal nyitva új fejezeteket a filmtörténetben.

A közelmúltban a halált talán egy ilyen fenegyerek ábrázolta a legérzékletesebben. Filmjeiben a halál hétköznapijaink részévé vált, akárcsak a reggeli kávé vagy a bevásárlás. Az epikurosi mondat átértékelődött: a halál igenis ránk tartozik. Bármikor megtörténhet velünk is az elodázhatatlan.

A szóban forgó rendezőt Quentin Tarantinónak hívják. Az ő művészete összetéveszthetetlen, egyfajta sajátos ötvözet a művésziné a kommerszsel. „Tarantino filmtörténeli érdeme, újítása, hogy az efemert, a tömegkulturális-tömegfilmes kacatot, a zsánerfilmek B-kategóriás kliséit, nemhogy alkalmazza műveiben, de ezekre a klisékre, patronokra, olcsó kis fogásokra építi mozziját.”³

A bevezetőben utaltunk arra a kulturális hiányra, amely problémát támaszt(hat) a halálábrázolásban. Tarantinónak sikerült kézzelfogható közelségbe hoznia a halál élményét. Igaz, filmjeiben a halál nem természetesen következik be. De ott leselkedik minden pillanatban és épp ezáltal hiteles. Miért is? Mert soha nem tudjuk, mire számítsunk, mikor loccsan szét valakinek az agya. A moziból kilépve pedig furcsa érzéssel tekintünk körül: vajon nem vár-e ránk is egy bérgyilkos vagy egy bosszúért lihegő, szamurájkarddal hadonászó szökevény?

Tarantino eredetiségét a halálábrázolás terén talán Forgách András foglalta össze a legjobban: „Tarantinónak a gyilkolás és a cselekménybonyolítás esztétikáját sikerült radikálisan forradalmasítania. Hogy

mellékesen, egy kettősen kiélezett poén közepén (tehát egy helyzetkomikumra épülő burleszk-jelenetben) valakinek az élete kioltódik (...) és ezt a tényét a jelenetben szereplők (a gyilkosok) olyan mellékes, szinte véletlenszerű tényként kezelik, mintha valakinek nem működne az öngyújtója vagy rosszul adtak volna vissza neki a közértben...”⁴

Látjuk tehát, hogy a halált ábrázoló jelenetek ugyancsak életszerűek. Mi sem lehet jobb példa erre, mint a *Ponyvaregény* (1994) nyitójelenete, amikor két bérgyilkos az amerikai és az európai McDonald's különbségeiről cseveg, majd a lábmasszázsról vitatkoznak. Ezután pedig mintegy mellékesen halomra lönek négy embert. Mielőtt azonban erre sor kerülne, sajátos módon beszélgetnek el áldozataikkal is.

Ugyanez a módszer jellemző Tarantino első filmjére is. A *Kutyaszorítóban* (1991) a gyilkosságok nagy része kizárólag a véletlen alapszik. A *Kutyaszorítóban* egyik főszereplője, Tim Roth a következőképpen nyilatkozik a filmről: „A legtöbb filmben az erőszak nem érinti meg az embert, azok olyanok, mint a képregények. Ez nem olyan. Ez egy könyörtelen utazás, amelyben a néző bűnrészessé lesz. Dobogsz a zene ütemére, élvezed az egészet, kapcsolódol a karakterekkel, röhögsz rajtuk, aztán egyszer csak hirtelen rádszólnak egy nagyot.”⁵

Egyszóval, szembetaláljuk magunkat az elmúlás poénos, vidám esztétikájával, amely egyszerre szórakoztató, ugyanakkor egy másodszeres töredéke

alatt képes sokkolni és megdöbbeníteni. A vicces párbeszédet, a szereplők utolsó mondatait átátja a tragikum.

Érdemes e célból szemügyre venni a *Tiszta románc* egyik legütősebb jelenetét.⁶ „A mogorva apa, aki válása után semmit sem tett a fiáért, nem hajlandó elárulni a gengsztereknek a menekülő fiatalok holétét. Amikor felismeri, hogy helyzete reménytelen, azt akarja, legyen mielőbb vége az egésznek, ezért gúnyolni kezdi a vállatját. Azt állítja, hogy Szicília népének véréért a mörök vére szennyezte be. «Az őseink niggerek voltak. Az ük-ük-ük-ük nagymamát megkefélte egy nigger, és félig nigger gyerek született. Ez a szomorú igazság.» A gengszter válaszul az arcába lö. A gyilkosság után a gengszter szavai is jellemzők a helyzetre: „Nem öltem meg senkit 1974 óta.”

Milyen következtetést vonhatunk le ebből? A halál, a gyilkosság akár rutinossá válhat, egyenesen egyesek létmódjává avanszál. Ezt látszik alátámasztani a *Tiszta románc* másik jelenete, amelyben beszívott stricik és dealerek a cunilingus férfias voltáról beszélgetnek, míg egyszercsak az egyik előránt egy puskát és kisebbfajta mézárilást rendez társai között.

Quentin Tarantino másik nagy érdeme, hogy – mint erre már utaltunk – képes mindig újat hozni. A *Kutyaszorítóban* és a *Ponyvaregény* után 1997-ben elkészítette a *Jackie Brown*-t. Első két filmjére a cselekmény szétszabdálása és az erőszakos jelenetek sokasága volt jellemző. Ezekhez képest a *Jackie Brown* egy lineáris folyású, nyugodt történet.⁸

A filmben Tarantino szintén a bűnözők világába kalauzol el bennünket, de ezt oly módon teszi, hogy

elsősorban az embert mutatja meg nekünk. A *Jackie Brown*-ról nagyon sokat lehetne írni és akkor is valószínűleg csak egy töredékét ragadnánk meg lényegének. Lássuk inkább, hogyan ábrázolja ez esetben Tarantino a halált.

Mondhatnánk, ugyanígy, mint eddig, mégis picit másképpen. A párbeszéd a *Jackie Brown*-ban nagyon fontos szerepet játszanak, „a technikailag hibátlanul kivitelezett verontások mellé Tarantino sikeresen becsempesztte páratlan dialógusteknikáját. A dialógusteknika és a verontástechnika jegyesek. Vagyis, aki jó és felismerhető dialógusokat tud írni, az voltaképpen már mindent tud. Aki a filmjeiben jól ríposztzik, az jól is tud ölni. Van, aki ríposzt helyett öl.”⁹

A filmben mindössze három gyilkosságot követnek el, mégis, aki egyszer látta, egyhamar nem felejtje el. „Tanítani lehet a filmbeli három gyilkosságot (...) Tanítani, nem a gyilkolás módszerét, hanem a feldolgozás módját.”¹⁰

Az első gyilkosságot Samuel L. Jackson (Ordell) követi el. Az ok: egy Beaumont nevű fekete srác köpött a rendőröknek. Ordell, miután kihozza a börtönből, úgy dönt, megöli. Felszabadultan nevetünk a két fekete színész dialógusán, mely így indul: „ORDELL: Tudod, rühellnék az a fajta nigger lenni, aki segít a másik niggeren, aztán rögtön halált vár cserébe a niggertől. De most muszáj ilyenfajta niggernek lennem.”¹¹

Az egymást követő poénon között már sejtjük, hogy Beaumontnak vége. Utolsó mondata, mielőtt bemászna egy autó csomagtartójába, így hangzik:

„BEAUMONT: Pontosan meddig kell idebent megszenyíteni a pöcsöm?”¹²

Ezt követően Ordell kétszer belelő egy elhagyatott, kies grunndon. A halál a dolgok velejárójaként jelentkezik. Így van, mert így kellett lennie.

Még groteszkebb a Louis Sara (Robert de Niro) által elkövetett gyilkosság. Merő dühből végez Me-

lanie-val, mert az cukkolja, mivel nem találja meg a leparkolt autót.

„Louis előrántja a Berettát és meglövi Melanie-t... BUMM... a hasán. BUMM... Louis újra ráló a földön. Egy: hogy biztosra menjen. Kettő: mert jó érzés (...)” Mielőtt elhajtana „Louis megállítja a Toyotát a halott Melanie mellett, és rákiabál:

LOUIS: Látod? Megtaláltam!”¹³

A gyilkosságról úgy számol be Ordellnek, mintha teljesen hétköznapi dolog történt volna. Ismét szembetaláljuk magunkat a tarantinói fekete humor egyik legékeesebb példájával. Kettejük párbeszéde mintha nem is a halott Melanie-ről szólna, hanem azért lenne bosszúsak, mert lekésték a vonatot. Ezt a dia-

lógust követi a harmadik gyilkosság, mellyel a halál mintegy folyamattá válik.

„Dörrenést hallunk. Louis összerándul. Ordell rálőtt. Louis nekiesik a kocsiajtónak, tágra nyílt szemmel Ordellre bámul. Ordell fogja a pisztolyt, feljebb emeli csövét Louis oldalán és újból meglövi. Ezúttal Louis feje nekikoppan az ablaknak. Ordell nézi őt.” A jelenet végén Ordell tünődve kérdi a halott Louis-tól: „ORDELL: Mi a faszm történt veled, öreg? Régen sokkal jobb arc voltál!”¹⁴

Azáltal, hogy részletesen vázoltuk e három gyilkosságot, szemléltettük azt a kijelentést, miszerint Tarantinónál a dialógus és a verontás összetartozik.

Végső következtetésként pedig megkockáztathatjuk, hogy valószínűleg neki van igaza, amikor a halált a véletlenek egybeeséseként és a mindennapi élet velejárójaként ábrázolja. Sosem tudhatjuk, hogy a következő pillanatban milyen helyzetbe kerülünk, amely akár az életünkbe is kerülhet. E téren pedig Tarantino üzenete világos: a halál mindenütt ott van, jöjjön az bérgyilkos vagy részeg sofőr alakjában. Egyedi ábrázolásmódjának köszönhetően azonban nem is fogjuk fel olyan remisztőnek, sőt, egyes esetekben akár mulatságosnak is találhatjuk. És többre talán nincs is szükség.

KINIZSI ZOLTÁN

BIBLIOGRÁFIA

TARANTINO, Quentin: *Jackie Brown*. Forgatókönyv, Budapest, Ulpius-ház, 2001.

VÁGVÖLGYI B. András: *Az életműépítő és a szerelmes*, in: *Filmvilág* 2003/12.

FORGÁCH András: *Vérontástechnikák*, in: *Filmvilág* 1999/3.

BÉRNARD, Jami: *Tarantino 1.* in: *Filmvilág* 1996/8.

BÉRNARD, Jami: *Tarantino 2.* in: *Filmvilág* 1996/9.

(Footnotes)

- 1 Quentin Tarantino: *Jackie Brown*. Forgatókönyv. Budapest, Ulpius-ház, 2001. 201. old.
- 2 Igaz, a film esetében ezek a határok jóval rugalmasabbak, mint bármely más művészeti ágban.
- 3 Vágvölgyi B. András: *Az életműépítő és a szerelmes*, in: *Filmvilág* 2003/12. 12. old.
- 4 Forgách András: *Vérontástechnikák*, in: *Filmvilág* 1999/3. 20. old.
- 5 Jami Bernard: *Tarantino 2.* in: *Filmvilág* 1996/9. 39. old.
- 6 A *Tiszta románc*-ot nem Quentin Tarantino rendezte, viszont ő jegyzi a film forgatókönyvét.
- 7 Jami Bernard: *Tarantino 1.* in: *Filmvilág* 1996/8. 24-25. old.
- 8 Ami az újítást, a meghökkenést illeti, Tarantino valóban utolérhetetlen. Öt évvel a *Jackie Brown* után leforgatta a *Kill Bill* t, amelyet két részre kellett osztani, ugyanis annyi gyilkosság található benne, hogy a producerek nem mentek bele a két és fél órás változat bemutatásába.
- 9 Forgách András: *Vérontástechnikák*, in: *Filmvilág* 1999/3. 20. old.
- 10 Uo.
- 11 Quentin Tarantino: *Jackie Brown*. Forgatókönyv. Budapest, Ulpius-ház, 201. 36. old.
- 12 Uo. 36. old.
- 13 Uo. 201. old.
- 14 Uo. 216. old.

Kilencedik hete áll a Sorstalanság forgatása

A rekord-költségvetésének beharangozott Sorstalanság forgatása pénzühiány miatt kilencedik hete áll. Eddig 25 napot forgatott a stáb, utoljára február 8-án a piliscsabai egykori lőtérén lágerjeleneteket vett fel Pados Gyula operatőr. Azóta kiderült: a 2,5 milliárdra tervezett költségvetésből csupán az állami támogatás – 920 millió forint – nagy része érkezett meg, a bejelentett külföldi koprodukciónak partnerek – a német Euroarts és a brit Renegade Film egy vasat sem utalt át a gyártó számlájára. Az Európai Unió filmalapja, az Eurimages is csak a megítélt 650 ezer euró (175 millió forint) töredékét folyósította. Már hetek óta azt találgatja a sajtó, hogy a tarthatatlan helyzet miatt Barbalics Péter producer (aki 1997-ben vette meg cége, a Magic Media számára Kertész Imre 2002-ben Nobel-díjjal kitüntetett regénye megfilmesítésének jogait) esetleg kénytelen távozni a produkcióból. A botrány a napokban robbant ki, amikor hosszú kódosítást követően Koltai Lajos, a film rendezője a Klubrádióban indulatos hangnemben megerősítette: a produkció anyagilag fejre állt. És nem hagyott kétséget afelől, hogy ebben Barbalics Péternek nagy szerepe van.

„A producerben a stábnak, így személy szerint nekem is már régebben megrendült a bizalmam” –

mondta a Magyar Hírlapnak az első rendezői filmjét különösen féltő Koltai Lajos. – „Ennek legfőbb oka, hogy január óta arra várunk, érkezzenek meg a beígért támogatások, és ez nem következett be. A produkció anyagilag szinte teljesen lenullázta magát. Ami tönkremegy, azt csak úgy lehet rendbe hozni, hogy új struktúrát kell létrehozni.” Arra a kérdésre, hogy végül is ki lesz a jövőben a film producere, azt válaszolta: „Reményeim szerint segít régi barátom, a Kanadában élő producer, Hámosi András, akivel együtt dolgoztunk korábban például a Maxben és A napfény ízeiben. Ha sikerül vele megállapodni, akkor ő fogja irányítani a forgatást. Barbalicsnak megmarad a produkciós kreditje, vagyis nem távozik a stábból, de a döntéseket, a forgatás levezénylését Hámosi végezné a továbbiakban.”

Barbalics Péter csupán annyit közölt, hogy a film jogait „beviszi” a Magyar Mozgóképek Közalapítványhoz (MMK). További kérdéseinktől elzárkózott, hozzáfűzte azonban, hogy az alapítvány a film új finanszírozási módját a jövő hét elején közzéteszi. A közalapítvány egyelőre üzleti titokként kezeli a film új gazdasági konstrukcióját.

Erdélyi díjazottak az UNITER gálán

Erdélyi magyar színészeket is kitüntetett az UNITER. A rangos hazai színházi egyesület április 6-án este tartotta az évi díjkiosztó gáláját a bukaresti Nemzeti Színházban. A tavalyi év legjobb férfi főszerepéért járó díjat

Bogdán Zsolt

Szalma Hajnalka

repeéért járó díjat Bogdán Zsolt, a kolozsvári Magyar Színház színésze kapta a Doktor Faustus-ban nyújtott alakításáért, a legtehetségesebb pályakezdőnek járó kitüntetésben pedig a székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház fiatal színésznőjét, Szalma Hajnalkát részesítette a zsűri, a Csehov Sirályában nyújtott alakításáért. (emh.ro)

Árnyékok és erdélyi álmok

Április elején nyílt meg az aradi Delta Nemzeti Galériában egy 22 békéscsabai képzőművész alkotásait bemutató tárlat. A látogatót mindjárt megdöbbent a hatalmas bronzmadár, amely Rajki László munkáját dicséri. A kissé gépszerűre formázott madár mintha azt akarná érzékeltetni: életünkben eltűnnek a nagy madarak, a nagy természeti formák. A szobrászok közül mindenképpen megemlítenünk Széri-Varga Géza két szobra, a Király és a Férfi árnyékkal. Előbbi azért izgalmas, mert az uralkodó egy megkoronázott farkas, a másik is elgondolkodtató, hiszen az árnyék nagyobb a férfinél. A festőknél számtalan stílus, szembont érvényesül. De Gnant János furcsa belső ritmikára alapozó Tektonikus mozgások-sorozata, Pataj Pál szürrealista, Erdélyi álmok című festménye, Tóth Ernő sokkolóan erős színekkel dolgozó Valaki figyel című alkotása, vagy Szlotta András kifinomult pontosságú grafikai jól megférnek egy tárlaton belül. Lapszámunkat többek között az ő alkotásaikkal illusztráltuk.

Lapszámunk szerzői

Bodor Pál – 1930-ban született Budapesten, író, költő, szerkesztő, volt az Utunk belső munkatársa, az Irodalmi Könyvkiadó magyar részlegének főszerkesztője, ő indította meg a bukaresti televízió magyar nyelvű adását. Jelenleg Budapesten él, a Magyar Nemzetben Diurnus néven éveken át napi jegyzet-rovatot szerkesztett. Jelentős prózáiról, számtalan kötete jelent már meg.

Ferencz Zsuzsanna – 1947-ben született Kolozsváron, író, újságíró, filmjeit külföldön is bemutatták. Első kötete *Sok fal* címmel 1969-ben jelent meg 1998-ban összeállította a jelenkori romániai magyar költők négy nyelvű antológiáját, legutóbbi könyve a *Kik és Mik* (2003).

Junger Ernő – 1947-ben született Szovátán (Maros megye), távközlési mérnök, a román haditengerészet tisztje volt. 1991-ben Izraelbe emigrált, jelenleg műholdtávközlési szakember, újságíró, prózáiról.

Kinizsi Zoltán – 1979-ben született Marosvásárhelyen, a kolozsvári BBTE bölcsészkarának hallgatója, a kolozsvári rádió riportere.

Rátony Csaba – 1983-ban született Budapesten, az ELTE filozófia szakos hallgatója.

Szekernyés János – 1941-ben született Kajántón, újságíró, szerkesztő, műkritikus, dramaturg, jelenleg Temesváron él. Irodalomtörténeti, helytörténeti, művészeti tanulmányokat közöl.

Tar Károly – 1935-ben született Kolozsváron, író, újságíró, szerkesztő, fordító, jelenleg Svédországban él és alapítója a *Lundi Lap*, *Magyar Liget* újságoknak, valamint az *Ághegy* c. internetes irodalmi lapnak. Eddig 24 kötete jelent meg, első a *Köszönöm, jól vagyok* (1969), legutóbbi pedig a *Légszó* (2000).

Varga Anikó – 1980-ban született Nagybanán, teatrológus.

Kulturális hírek

Az ötödik legdrágább magyar festmény

Hetvenöt millió forintért ütötte le múlt pénteken este Virág Judit a Mű-Terem Galéria idei első árverésén Munkácsy Mihály Két család című festményét, s ezzel az 1877-ben festett, nagyméretű életkép az ötödik legmagasabb áron elkelt alkotás lett a hazai műtárgypiacon. A baba látogatói, a Kompozíciós vázlat a Krisztus Pálátus előtt című képhez és a Poros út I. után így az utolsó festmény is új tulajdonosra talált abból az egykori Vida-gyűjteményből származó négy Munkácsy-képből, amelyeket még Rockenbauer Zoltán kulturális miniszter döntése nyomán, Görgey Gábor minisztersége idején kaptak vissza az államtól az örökösök. A négy festmény összesen 483 millió forintot leütötte áron kelt el.

Nem indulhat újra a Magyar Zene Rádiója

Nem indulhat újra a korábban Pannon Rádió néven ismertté vált Magyar Zene Rádiója, mivel az Országos Rádió és Televízió Testület (ORTT) a múlt héten ismét elutasította az adót működtető társaság azon kérését, hogy vonja vissza műsorszolgáltatási szerződésük felmondását. Az értesülést most kedden erősítette meg Vékony Éva, az ORTT szóvivője.

A tinédzserlázadás fél évszázada

A világ ezekben a napokban is ünnepli a rock and roll születésének ötvenedik évfordulóját: Bill Haley és a Comets 1954. április 12-én vette fel egy New York-i stúdióban a Rock Around The Clock-ot, és ezzel új fejezetet nyitott a zenekultúrában. A rock and

roll nemcsak zenei forradalom volt. A zenei barikádok ledöntése után az ötvenes évek második felében a fiatalok megkezdték az őket akadályozó társadalmi korlátok leépítését is. S amíg Bill Haley, Elvis Presley és mások dalai újraírták a zenetörténelmet, hasonlóképpen a zenéhez kapcsolódó szociokulturális változások is megváltoztatták a XX. század arculatát.

A Magyar Nyelv Napjai

Idén Gyergyószentmiklós ad otthont az Anyanyelv-ápolók Erdélyi Szövetsége által minden évben rendezett Magyar Nyelv Napjai elnevezésű rendezvény-sorozatnak. A május 14–16. között sorra kerülő esemény helyi szervezését a Fogarassy Mihály Általános Iskola munkaközössége vállalta fel. Mivel szervezők több mint száz diákot várnak a különböző versenyekre, a Salamon Ernő Gimnázium dísztermében rendezik meg az országos jellegű anyanyelvi vetélkedőt és a mesemondó versenyt.

Kulturális világtalálkozó

Világtalálkozóknak ad otthont május 9-től szeptember 26-ig Barcelona. Kiállítások sora, 423 koncert, az öt kontinensről 170 zenekar, 44 színtársulat, balett- és kabaré-együttes, 57 „utcai” előadócsoport, tengeri hajófesztivál, vitafórumok, a világ konyhaművészetét reprezentáló éttermek várják a vendégeket. A szervezők reménye szerint a 141 nap során a Kultúrák Univerzális Fóruma ötmillió látogatót fogad majd.

Cigányul a Sorstalanság

Cigány nyelven, lovári nyelvjáráásban is megjelent az irodalmi Nobel-díjas Kertész Imre Sorstalanság című regénye, amelyet április 19-én mutattak be Budapesten. Kertész Imre regényét Rostás Farkas György cigány költő, író fordította lovári nyelvre.

Günther Grass Nobel-díjas író dedikációja olvasóinknak

Az Irodalmi Jelen olvasóinak szeretettel: Günther Grass

Már közel kilencezer olvasó írta alá azt az online levelet, amelyet a New York-i ferences szerzetesek intéztek weblapjukon Mel Gibsonhoz azért, hogy az ausztrál színész-rendező készítsen filmet rendjük alapítójáról, Assisi Szent Ferencről is. Az ötlet szülőatyja Glenn Sudano volt, aki a 82 szerzetesből álló New York-i közösség vezetője. Suado atya azután fogalmazta meg és tette fel a szerzetesrend honlapjára a petíciót, miután megnézte A passiót, amelynek szerinte természetes folytatása lehetne Szent Ferenc realisztikus ábrázolása.

Rákóczi-megemlékezés

A hagyományos tavaszi májtnyi Rákóczi-megemlékezés idén május 1-jén, szombaton 11 órakor kezdődik a domahidai vasútállomás mögött található kuruc emlékműnél. A tizenötödik alkalommal rendezésre kerülő ünnepség II. Rákóczi Ferenc Erdély fejedelmévé választásának 300. évfordulója jegyében zajlik.

Liszt-opera

Április 22-én, csütörtökön mutatta be a kolozsvári magyar társulat Liszt Ferenc *A szerelem kastélya* című operáját. Vezényelt: Selmecci György m. v. Rendező: Silló Sándor m. v.

Szerkeszti:
Böszörményi Zoltán

Munkatársak: Irházi János, Karácsonyi Zsolt, Mészáros Sándor, Orbán János Dénes, Pongrácz P. Mária, Lapszerkesztő: Bege Magdolna

http://ij.nyugatijelen.com, ij@nyugatijelen.com.

Anyagaink utánköltsége csak a forrás megjelölésével